O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №

O'zMTDP

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси

2000 йил, 8 феврал

3 (220)- сон

МАВЗУН СИСТЕМА — МАВЗУН ИНСОН

БИЗ ҲАМОН ИНСОН ЎЗИ НИМА? — ДЕГАН САВОЛГА ЖАВОБ ТОПОЛМАЙМИЗ?

Умр ўтаркан, вақт ўтаркан, баъзи мангу саволларга жавоб топиш осон бўлиши керакдек эди. Лекин «ИНСОН ЎЗИ НИМА? — деймиз ва ҳамон аниқ-таниқ жавоб беролмаймиз. Бу саволга Зардушт замонларида ҳам, ундан илгарироқ муборак Нил бўйларида ҳам жавоб ахтаришган, лекин жавоб топишолмаган эди. Лекин шу саволнинг қўйилишининг ўзи инсоният тарихида мислсиз фикр гирдибодларини яратган эди. Фикр қуюнлари ҳали ҳамон тўхтаган эмас. Илк юнон мутафаккирларидан бири Парменид: «Ахир бу борлиқдир» деган экан. ХХ аср файласуфларидан Мартин Хайдеггернинг ёзишича, Парменидининг шу жуда осон, жуда соддагина сўзининг асил маъносига неча минг йиллардан буён ҳали донишмандлар тўла тушуниб етмаган эканлар. Парменид нима демоқчи, деб ҳали ҳанузгача баҳс қиладилар. Шундай чоғларда жуда осонга ўхшаб кўринган нарсалар унчалар ҳам осон эмаслиги ойдин бўлади.

Инсоният коинотнинг бир бўғими. Самони туганмас, боши ва охири йўқ бир жонзод деб қарасак, инсон шу чексизликдаги жонзоднинг бир сегменти каби яшайди ва ўз тақдири, тарихини яратади. Хулиқал инсону мин ажалин — инсон шошқалоқ ҳолда яратилгандир деб хабар беради илоҳий муқаддас КИТОБ. Инсоннинг ҳамиша фикр қуюнлари ичида яшашига ишора бор бунда.

ХХ асрнинг довруқли парапсихологларидан бири — Туркистонимизни хўб сайру саргузашт этиб кетган мўъжизакор инсон Журжи Гуржиев ўз асарларида «Инсон — машина» деган ғояни илгари суради ва буни етарлича исботлашга уринади. Исботлай олган ҳам! Асли инсонгина эмас, бутун оламнинг ўзи ҳам етук, барча ҳисоб-китоблари неча минг ва неча миллионлаб йилларга аниқ чиқарилган ҳайратомуз машина каби қурилган ва ҳар дамда одамни лол қилиб қўядиган ҳаракатларда бўлади... Одам машинани бўлса, унинг, хўш, ҳиссиётчилари-чи? — деймиз. Одам ахир тўқсон фойиз ҳиссиётлар, кечинмалардан ташкил топади-ку! Ҳиссиётлар одам — машинани тўхтовсиз ҳаракатга солувчи, унинг барча ҳаракатларини маъноли-маъносиз қилгувчи куч-қудратдир.

Мана шу ҳис-кечинмаларнинг куч-қудратига қараб туриб Амир Низомиддин Алишер Навоий ОДАМДАН ОДАМИЙЛИК ҚИДИРАДИ. Одам яратилиши, борлиғининг маъносини унинг одамийлигида кўради. Одамийликка эътиқод қилади. Навоий доим таъкидлаб келтирадиган унинг гўзал ўгитларидаги одамийликни биз бугун мустақил миллат каби бунёд бўлаётиб маънавийлик деб англамоқдамиз ва билмоқдамиз.

Борлиқ бу — туҳфа каби яралган. Одамзод ҳам борлиқнинг энг нурафшон туҳфасидир. Унга борлиқнинг энг қимматли туҳфаларидан бири деб қарасак, унинг одамийлигидан мурод-мақсад қанчалар қимматли ва қанчалар борлиққа ҳам, инсониятнинг ўзига ҳам аҳамиятли эканлигини англай бошлаймиз. Навоий соғлом, идеал ахлоқли инсон ҳақида ўйлайди. У одамийликни қанча улуғламасин, одамнинг бошқа жиҳатларидан ҳам ҳеч қачон кўз юммайди. У одамнинг шошқалоқ, тарзда яратилганлигини доим назарда тутади. Шошқалоқликдан пайдо бўладиган элементларни яхши тасаввур қилади ва уларга мудом эътиборни тортади:

**Одам авлодида камдур
одамилиғ шеваси
Одам эрмас улки майли
одамизод айлагай...**

Бошқа ўринда бу фикрининг яна бир қиррасини очади:

**Ҳеч иш ўлмас айру
холиқ амридин
Илтижо махлуққа
келтурма кўп...**

Навоий одамийликнинг мазмунини элга хизмат қилишда, эл оғирини енгил қилишда, эл юкини кўтаришда кўради.

Биз бугун маънавиятли халқ, маънавиятли миллат, маънавиятли инсон ва маънавиятли шахс ҳақида орзу қиляпмиз. Тараққиётнинг омилини шунда кўряпмиз.

Президент Ислом Каримовнинг халқимизда чуқур таассурот қолдирган «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз» деб аталган асари худди Евклиднинг мавзун геометриясидек маънавиятли мавзун жамият, маънавиятли мавзун иқтисод, маънавиятли мавзун сиёсат, маънавиятли мавзун инсон ғояларини системага айлантириб илгари суради. ХХ аср тажрибаларидан ўсиб чиққан ва XXI аср учун дастуриламал бўлишга муносиб ғоялар системасида — уларнинг аниқ марказида ёлғиз бир нарса — ИНСОН ТУРАДИ. Инсон бўлганда ҳам маънавиятли инсон туради. Унинг эркинлиги, фаровонлиги, бахт-саодати туради. Президент асарида тасвирланган етти йўналиш — етти улкан дарёга айланиб, мавжланиб, тўлқинланиб, ҳар биримизнинг кўксимизда ўз замонавий кемасини бино қилиб — битта денгизга комил, озод, обод халқ денгизига айланади. Бугун тузаётган барча ҳаётий дастурларимизнинг маъно-моҳиятида худди шу нарса тўлақонли акс этади деб умид билдирамиз.

Иброҳим ҒАФУРОВ

УЛАР НАВОИЙСИЗ ҚАНДАЙ ЯШАГАНЛАР?!

Баъзан ўйланиб қоламан: Навоий давридан аввал (демак, Навоийсиз) яшаган аждодларимиз санъатнинг юксак маънавий уфқларга (ҳатто, тирикликда Худога) ошно этувчи – элтгувчи қудрати, илоҳий завқини Навоий ижодидан топганчалак топиб ўтганми? Шавқи тўлганми? Улар Навоийсиз қандай яшаб ўтганлар? Тўғри, шоирсиз, санъаткорсиз замон бўлмаган, бўлмагай ҳам. Азиз аждодларимиз шеърни, сўзни, куйини жуда суйганлар. Булар илоҳий неъмат эканлигини англаб, уларни биз тасаввур қилолмас даражада муқаддас тутганлар. Кўнгилни шу неъматларга ишонганлар – кўнгил берганлар. Қалб қадрини, умр ҳароратини – яшашни санъат қадрида кўрганлар. Инсон, бутун бир халқ ўз-ўзини аслида ана шундай эъзозлайди, эъзозни дилдан бошлайди! Эл тили билан айтганда, ўз қадрини билиш – ўз қадрига етиш шундай бўлади! Балки шу боис ҳам ўшал давронда қоғозга тушган ғазал, эшитилган мисралар беихтиёр эл ёдига ҳам бирдай ёзилаверган. (Бир жиҳати, табиат тиниқлигидан хотиралар ҳам шу қадар тип-тиниқ бўлган экан-да!). Фирдавсий «Шоҳнома»си, Умар Хайём рубоийлари, Бедил ғазаллари, халқ достонлари-ю термалари... бир-бир айтишган, бирга айтишган. Тўғри, халқимизнинг айтим ижоди ўз тилида эди. Ёзма шеърият эса асосан форсийда жарангларди. Ва, шубҳасиз, бу соз байтлар мангу жарангларга айланди. Форсийзабон халқлар ҳамон ёд айтадилар, куйлайдилар бу мўъжизавий абётни, севиб тинглаймиз, гоҳида жўр бўламиз, биз ҳам. Олти асрга яқинки, биз куйлаймиз Навоийдан, жўр бўлади аҳли олам, дунё ўқийди бу илоҳий ижодни. Асрлар ташналигига раҳмат ёмғири каби ёғди, қуйилиб ёғди, бу мислсиз шеърият.

Илҳом билан битган иш гўзалдир, у завқ бирла ҳосил бўлади, завқ беради. Илҳом Худодан дерлар, лекин унинг маънавий ўзанлари, таъбир жоиз бўлса, илҳом сабаблари бўлғуси. Бу сабаб бир чўғдир, муносиб дилга тушгач, ўтга айланар. Ҳароратли ва нурли бўлар бениҳоя, муносиб дилга тушгач!

Эҳтимол, устоз шоирлар томонидан оз бўлса-да туркийда битилган байтларни ўқиб Навоийнинг болалигиданоқ юрагига қизғинлик тушгандир. Хоразмийнинг ушбу каби байтлари ўт бўлиб ўрлагандир, унинг қалбига, завқи зиёда бўлгандир «Муҳаббатнома»нинг муҳаббатида:

**Яратқонким, тан ичра жон яратти,
Сени кўрклуклар узра хон яратти.
Қуёш янглиғ юзунгузни ёрутти,
Фалактек бизни саргардон
яратти.**

Ҳофизлар Лутфий ғазалларини азалдан кўнгилларни кўкка туташтириб келган мумтоз куйларга солиб айтганларида буюк илҳом кўнглига шивирлаб мангу қўшиқлар ваъдасин қилгандир. Халқ айтимлари Навоийни туркиёна сўз ишқига сирли чорлайвергандир. Навоий туркий тил тасаввурида ёниб турган улуғ майдон, битмас-туганмас хазина қошида эканлигини ҳис қилган. Тил қудратига, ўзидаги илҳом ва муҳаббат қудратига ишонган, уларни уйғунлаштира билган, тиллаштирган. Энг оддий ва табиий боис – ёш Алишернинг кўзга иссиқ, кўнгилга тан ўз Ватани, суйган чаманлари, юрт куйлари – яқинлари билан ўз тилида завқли сўзлашгиси, сирлашгиси келган. Бу самимий, тоза ва кучлидан-кучли истак бутун бир халққа хос бўлиб чиқди, буюк тарихий зарурат оламга аён бўлди. Навоий форсий, арабий, шеъриятни чуқур билиб (форс-тожик тилида байтлар битиб) турк халқига туркиёна айтиб яқинлашди. Ва дунё саҳнига шу тилу халқ билан бир чиқди. Бундан асрлар бўйи муносиб соҳибини кутган майдон бўй кўрсатди, – кўтарилди. Навоий шундай улуғ амални бажарди.

Шу ўринда биз учун бир ҳол ўйланарлик, форсийда ғазал айтиб, ўқиб-уқиб ўтган фазли комил аждодимиз айни замонда юртдошларимизнинг Навоийни тушунмаслик ҳақидаги мулоҳазаларини қандай қабул қилар, на деб шарҳ келтирган бўлур эдилар?! Табиий, замонлар ўтиб тилда ўзгаришлар содир бўлди, лекин бу бирла у бутунлай бошқа тилга айланиб кетмас, шу тил тилдур. Халқу Ватандек бир ва муқим. Қолаверса, назаримда, бу мулоҳазалар ҳам бироз нисбийга ўхшар. Давронлар айтиб турибдики, бу беадад хазина ҳаммага – бори кўнгилга бирдай тотимлидир. Ҳоҳиш ва муҳаббат бўлса унда ҳамма учун ҳар замон, ҳар ҳолат ҳам тушуник ва завқ бордир. Ҳар ким тушунганин ўқийверса ҳам унинг ўзига муносиб камолотида ками қолмас:

**Тирик юрурмену бор
мендин айру жононим,
Бу умр бирла юруб
ўлмаган менинг жоним.**

Ёки

**Эврулай бошингғау
беҳушу ҳайронинг
бўлай,
Бир замон садқанг
бўлай, бир лаҳза
қурбонинг бўлай.**

Ўз-ўзидан куйланиб кетади байтлар. Майли, тасаввуфдан чекинган ҳолда ҳам бу каби мисраларга тушунмасликни пеш қилиб булурми?! Бундай халқона байтлардан кўнгилни «айру» тутмоқ надоматлиғ иш. Лекин ҳазрат Навоий ижодида кўнгилларга ташланган шундай сонсиз маънавий томирлар борки, у ҳар қандай замонда ғолиб келаверди, келаверади. Шу боис ҳатто истибдод даврида ҳам халқ Навоийга қўшиқлар орқали етиб юрди! Сўзига тушунса-тушунмаса ижоди халқнинг ўзлик ўзанларига айланган даҳо шоирга кишиларнинг муҳаббати аримади, даҳолигини юракдан ҳис қилиб турди. Ул ўтли томирларнинг бири куй бўлиб чиқди. Ҳеч ким тўла шарҳини келтиролмас яна не-не синоатлари бўлғайки, бу хазина кўнгилларни – ўз мулкини мангу бермас. Пирнинг ушбу байти шу асрорнинг изоҳини бир қадар бергандек:

**Эй Навоий, йўқ эди оламда
ойини вафо,
Ҳақ насиб этмиш
санга, сенда бу маъни бор учун.**

«Ойини вафога тангрининг тортиғи туркиёна «кўб ва хўб» айтилган сўз. Ривоятлар асосида ифода этсак, унинг куйлови – Ҳақнинг гулзори, илоҳий боғлардир, Туронзаминга «кўб ва хўб» ярашур бу боғлар. Навоий Ватанни ўз ижодий чексизликлари каби севди, севди туркий тилни илҳомдай жўшқин. Ва муҳаббати қадар ёзди бу тилда. Бу тил Навоийни ҳам суйди, уни қуёшдай порлатиб юборди! Бирбирида мангу яшаб-яшнаб қолди тил ва даҳо шоир эл билан, Ватан билан, олам ва одам билан бир!

Дилором ҚЎЗИЖОН

Партия ҳаёти

2000 ЙИЛ РЕЖАЛАРИ

Яқинда ЎзМТДП Марказий Кенгашининг йиғини бўлиб ўтди. Унда Олий Мажлис сессиясида Президент И. А. Каримов томонидан жамиятнинг янги тараққиёт даври учун қўйилган вазифалар доирасида жонли суҳбат, мулоҳазалар, асосли таклифлар асосида ЎзМТДП иш фаолиятига боғлиқ масалалар кўриб чиқилди. Партия раиси, Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати И. Ғафуров иштирокчиларни ЎзМТДПнинг 2000 йилга мўлжаллаб тузилган иш режаси билан атрофлича таништирди ва уни муҳокамага қўйди. Партия раисининг ўринбосари Ўзбекистон таълим ва фан касаба уюшмасининг раиси И. Абдуғаниев партия вилоят кенгашларининг аксарият котиблари фаолияти сиёсий ишга қўйилаётган замон талабларидан орқада қолаётгани, умуман партия кадрлари билан боғлиқ ташкилий ишларни мустаҳкам асосда қайта йўлга қўйиш, жонлантириш зарурлигини таъкидлади. У барча партия аъзоларининг партия иши учун қанчалар жон куйдираётганликларини кўриб, ўрганиб чиқиш, аъзоларга қўйиладиган талабларни кучайтириш, бадал тўлаш тартибига изчил риоя этишни таклиф қилди. Кенгаш йиғилишида ёшлар билан ишлаш масаласига ҳам жиддий эътибор қаратилди. Партия котиби, Ўзбекистон Давлат ва жамият қурилиши академиясининг кафедра мудири М. Қирғизбоев, тарих фанлари доктори М. Исҳоқов бу борада ишлаб чиқилаётган тадбирлар ҳақида сўзладилар. Шунингдек, кенгашнинг бир неча аъзолари муҳокамада сўзга чиқдилар. Йиғилиш қарорига асосан барча вилоятларга Марказий Кенгаш томонидан кураторлар тайинланди. Ва кўрилган масалалар юзасидан тегишли қарорлар қабул қилинди.

«МТ» мухбири.

УЙҒОҚЛИК МАҚОМИ

«Дунёни фикрлар бошқаради». (О.Кант) Фикрлаш тараққиётини ҳаракатга келтиради, инсонга мукаррамлик ато этади. Инсоннинг қудрати фикрдадир. Фикр бамисоли абадий жаннат гулига ўхшайди — доимо ўсишу гуллашда давом этади. Эҳтимол, жаннат гули шунчаки бир афсонадир, лекин инсон тафаккури ер юзини жаннатий қиёфага айлантириши бор гап. Мадомики, унга эришолмаётган эканми, бунинг сабаби бор: Ҳали инсон тафаккури камолотга етмаган, ҳали фикримиз пишмаган, яъни ғўррок...

Тафаккурни, илмни ўсаётган ўсимликка менгзадик. Чиндан-да, илм эътиборга, парваришга муҳтож. Кўпчилик фикрининг бебаҳо бойлик эканини англаб етмаган. Ваҳоланки, фикрин йўқ киши дунёдаги энг кучсиз, энг камбағал одамдир. Фикр ноёб хусусиятли олмосдир: гоҳида товланади, гоҳида кесади. Шу боис тафаккурни йўналтириш, яъни ундан фойдаланиш имкони инсоннинг қўлида. Тошкент Давлат университетига Миллий Университет мақомининг берилиши миллат тафаккурининг қудратига билдирилган юксак ишонч рамзидир. Миллатнинг мияларини тарбияловчи илм даргоҳига ва илм аҳлига бўлган эътибор Ўзбекистон ҳукуматининг ҳамда халқининг буюк келажак қуришдаги шахдам қадами десак, хато бўлмас! Ҳар қандай ислоҳотнинг асоси илм ҳисобланади. Илмсиз ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Илмни энг қудратли куч ва энг қимматли товар деб билмаган халқ қашшоқликка қулликка ва таназзулга маҳкум. Тараққиётга, интилаётган ўзбек халқининг таянадиган кучи, сиғинадиган меҳроби илмдир.

«Миллий университет» рутбаси илм аҳлига шодлик билан бирга улкан масъулият ҳам юклади. Шундай номга муносиб бўлиш учун профессор-ўқитувчидан тортиб балабағача — ҳаммаҳамма интилишда, орзусида, ишида, фикрида, ўқишида туб турилиш ясаши лозим. Ўйлаймизки, бу бурилиш аллақачонлар бошланган. Энди унинг меваларини татимоқ фурсати келмоқда. Зеро, илм аҳли тариқдай ҳимматни тоғ қилиб, бирни эса минг қилиб қайтаради. Тафаккур мевалари шундай ғаройиб ва шундай ширindир. Шу азим даргоҳнинг собиқ талаблари бўлмиш «МТ» жамоаси шундай ният қилади ва шу мақсадда ишлайди. Уйғоқлик мақоми муборак бўлсин, азиз миллатдош!

Холли НОРБОЙ

УЛУҒБЕК ҲАЁТИГА СУИҚАСД УЮШТИРИЛГАНЛИГИГА 550 ЙИЛ ТЎЛИШИ МУНОСАБАТИ БИЛАН

ЮЛДУЗЛАРНИ КУЗАТГАНДА...

Сурат матбуотда илк бор эълон қилинаяпти

Йигирманчи аср тугаяпти, янги аср бўсағада турибди. Ҳамма нарса – давру даврон ҳам, тахту равон ҳам, кайфу сафо ҳам ҳамма, ҳаммаси ўткинчи эканлиги айниқса ҳозир, асрлар алмашувида яққол сезиляпти.

Кўҳна тарих саҳифаларини бир-бир варақлаб, фақат Ватанга ва илмга фидо этилган умр ҳеч вақт ўткинчи бўлмаслигига, зое кетмаслигига яна бир бор амин бўлади киши.

Бу йил кузда улкан олим Улуғбек жонига қасд қилинганлигига 550 йил тўлди.

Беш юз эллик йил давомида қанча-қанча салтанатлар инқирозга юз тутиб, йўқлик қарига кириб кетди. Кўплари ўзидан из қолдирмади,

Бироқ кўкда, илм осмонида олти асрдан бери бир

(Давоми 2-бетда)

Азиз муштарий!

Мухлислар қизиқиши, ихлос, муҳаббати «Миллий тикланиш» учун сувҳаводек зарур!

Ҳозирда мухлис мадади бўлмаса, газетанинг мунтазам чиқиши амри маҳол. шундай қилиб...

Газетамизга кейинги ойлар учун обуна давом этмоқда!

Сиз исталган почта, алоқа бўлимига мурожаат қилиб «МТ»га обуна бўлишингиз мумкин.

Нашр кўрсаткичимиз: 158.

КИМ КИМНИ АЛДАЯПТИ?

Ўзбекистон Республикаси Прокуратурасининг «Миллий тикланиш» газетасининг 1999 йил 7 декабр кунги 45-сонида чоп этилган «Ким кимни алдаяпти?» сарлавҳали мақола юзасидан таҳририятга юборган расмий жавоби

Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси томонидан «Миллий тикланиш» газетасининг 1999 йил 7 декабр кунги 45-сонида чоп этилган «Ким кимни алдаяпти?» сарлавҳали мақола юзасидан Сурхондарё вилояти Қумқўрғон туман халқ таълими бўлимига қарашли мактабларда ўқувчиларга яратилган шароитлар юзасидан текшириш ўтказилди.

Текширув чоғида мақолада кўрсатилган 33-мактаб ўқитувчиси ва 4 - мактаб директори М. Абдуллаевани туман халқ таълими бўлими мудири Ф. Мирзаев ҳақорат қилганлиги ҳақидаги далил тасдиғини топмади. Ф. Мирзаевнинг тушунтиришича, «Миллий тикланиш» газетасининг мухбири Х. Тоғаймуродов 1999 йил 30 август куни туман халқ таълими бўлимига келиб, у билан учрашган ва «Миллий тикланиш» газетасига ўзи, ўқитувчилар обуна бўлган ёки бўлмаганликларини сўраган, бунга жавобан мудир ҳозирги шароитида фақат педагогик фаолият билан шуғулланадиган газеталарга обуна бўламиз деб айтганда, мухбир «Миллий тикланиш» обунаси учун 200 минг сўм ўтказиб беришни талаб қилган. Акс ҳолда мудирни ишдан бўшаттираман деб айтган.

Шунингдек, 30 август куни соат 11 ларда 33-мактабда педагогик йиғилиш ўтказилиб, 31 август куни бўладиган хомаки ўқишга мактаб ўқувчиларини жалб этиш масаласи кўриб чиқилгани, шу сабабли соат 12 ларда мактаб ўқувчилари маҳаллаларга чиқиб кетганлиги, мактабда бошланғич синф илмий бўлим мудири Ў. Маматмўминов қолгани, 4-сонли мактаб биноси эски биносида 1999 йилнинг 1-сентябридан бошлаб ўқувчилар ўқимаслиги, «чим ётқизилмаган» деб кўрсатилган 3-мактаб ҳудудида эса спорт майдончаси йўқлиги аниқланди.

Вилоятда 1-синф ўқувчиларига ўқув дарсликлари ва қуроллари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 20 августдаги 409-сонли қарори асосида тўлиқ тарқатилгани маълум бўлди. 2-11 синф ўқувчиларига дарсликлар етишмаслиги сабаблари текширилганда бу борада халқ таълими тизимларида фонднинг етишмаслиги, Сурхондарё вилоят «Китобсавдо» очиқ турдаги акциядорлик жамиятида дарсликлар мавжуд бўлса-да, уларнинг нархи қиммат бўлганлиги учун айрим ота-оналарнинг сотиб олишга имкониятлари йўқлиги, баъзи дарсликлар эса ҳали нашрдан чиқарилмаганлиги аниқланди.

Н. М. БОБОЕВ
Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси вояга етмаганлар ҳақидаги қонунлар ижроси устидан назорат қилиш бўлими бошлиғи, адлия катта маслаҳатчиси

АКС САДО

МЕН ХОЛИС ЁЗГАНМАН

«Миллий тикланиш» газетасининг Сурхондарё вилояти бўйича мухбири Холмуҳаммад Тоғаймуродов изоҳи:

Ўзбекистон Республикаси прокуратураси томонидан келган жавоб хати билан танишиб чиқдим. Жавобдан кўриниб турибдики, прокуратура вакиллари текшириш жараёнида бирёқламаликка йўл қўйган. Чунки бировга айб қўйишда аниқ далилга таяниш лозим эди. «Деди-деди»лар билан тугал хулоса чиқариб бўлмайди. Яна бир карра таъкидлаб айтаманки, мақолада ёзилганидек, 33-ўрта мактабнинг психология фани ўқитувчиси (исми ёдимда йўқ) ва 4-мактаб директори М. Абдуллаеванинг Ф. Мирзаев томонидан ҳақоратланганлиги бор ҳақиқат, бунга шахсан ўзим гувоҳман. Энди, мудирнинг «Мухбир обуна учун 200 минг сўм пул ўтказиб берасан, дея талаб қилди» деган гапига келсак, бу чўпчакнинг ўзгинаси. Аммо аён ҳақиқат шуки, сувга чўкаётган киши чўпга ҳам, хасга ҳам ёпишаверади. Тўғри танқидни эса соғлом фикрли мард инсонларгина тўғри қабул қила оладилар.

Мирзаевнинг бу ҳаракати чидолмасликдан ўзга нарса эмас. Мен бор-йўғи Қумқўрғон тумани халқ таълимидаги камчиликларни касбим нуқтаи назаридан холисанилло ёздим. Менинг Мирзаевга нисбатан холислигимни исботловчи яна бир аниқ далил бор. 1997-1998 йиллар мобайнида вилоят «Сурхон тонги» газетасида Қумқўрғон туман ХТБ ҳақида изма-из икки йил ижобий мазмундаги мақолалар эълон қилганман. Агар менинг манманлик, таъмагирлик ниятим бор бўлган тақдирда, газета билан халқ таълими бўлими ўртасида жиллақурса қонуний шартномалар тузилиши лозим эди. Жавоб хатида келтирилган ишдан олдириш баёни ҳақида тўхталсак, мудирни ишдан бўшатиш ёки ишга тайинлаш менинг қўлимдан келмайди.

Қолаверса, менда бундай ваколат йўқ. 4-сонли мактабнинг эски биносида дарслар ўтилаяптими ёхуд йўқми, деган саволга мен мақоламда аниқ жавоб берганман. Бунга ҳатто гувоҳим ҳам бор. 3-мактабда чим ётқизилмаган спорт майдончасининг борлиги ҳам ҳақиқат. Қумқўрғон туманида дарслик китобларининг танқислиги— бор гап. Мақолада рақамма-рақам қанча дарслик китоблари етишмаслиги аниқ далиллар асосида кўрсатилган эди. Яна шуни алоҳида таъкидлаш керакки, мудир айтган уят сўзларни газетага ёзишнинг ўзи уят.

Шундай экан, мудир жаноблари ортимдан иғво қўзғагандан кўра ўзининг хатоларини вақтида илғаб, амалий ишга кўчса яхшироқ бўларди, деб ўйлайман. Зеро, менинг мудир жанобларига ҳеч қандай шахсий адоватим бўлмаган, бўлмайди ҳам. Демак, амалий иш кўрсатадиган вақт келди.

МУХБИРГА ТУҲМАТ ЭМАСМИ?

ТАҲРИРИЯТДАН: Ҳурматли ўқувчи! Таниш сарлавҳани кўриб ҳайрон бўлсангиз ажаб эмас. Эътирозингиз ўринли: Сиз ушбу сарлавҳали мақолани илгари ўқиган эдингиз. Унда Сурхондарё вилояти, Қумқўрғон туманидаги мактаблардаги аҳвол танқид қилинган, шунингдек, вилоятда мактабларни дарсликлар билан таъминлаш қандай йўлга қўйилганлигига ҳам тўхталинган эди. Яқинда таҳририятга мақола юзасидан текшириш ўтказган Республика Прокуратурасидан жавоб хати келди. Хатни ўқиб чиқиб, ҳайронлик ва шубҳалар оғушида ўйланиб қолдик. Ҳайронлигимизнинг боиси жавоб хатида мақоланинг қисқача мазмуни баён этилган эди. Дарҳақиқат, уни ўқиган кишида «мухбир нотўғри ёзибди, фактлар тасдиқланмабди» деган фикр пайдо бўлади. Агар шундай бўлганда эътирозимиз йўқ эди. Қолаверса, ушбу чигал ёзилган жавоб хатини ҳам чоп этишга ҳожат қолмас эди. Биз биламиз: Прокуратурада аниқ, қисқа, асосли жавоб хати ёзадиган ходимлар жуда кўп. Бизнинг эътирозимизга сабаб бўлган нарса жавобдаги Ф. Мирзаев тилидан айтилган «мухбир Х. Тоғаймуродов газета обунаси учун икки юз минг сўм пул ўтказиб берасан» деб талаб қилгани ва ишдан бўшаттираман деб пўписа қилгани ҳақидаги гапдир. Қизиқ: савол туғилади, шу гап ростми?» — Масалага ойдинлик киритиш мақсадида мухбир Х. Тоғаймуродовдан изоҳ хати ёздириб олдик. Бу хат, мана, чоп этилмоқда. Энди эътирозимизни баён этсак. Хўп, бу гапларни рост дейлик, нега унда мудир Ф. Мирзаев ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларига мурожаат этмаган? Ахир орадан кам деганда олти ой ўтган, қолаверса, мақола газетада чиққандан сўнг ҳам мухбирни судга бериш мумкин эди-ку? Иккинчидан, прокуратура ходимлари текшириш жараёнида нега бу гапнинг тўғри ёки нотўғрилигини аниқлашмаган ва чора кўрмаган? Нега эшитган қулоққа мишмишга, туҳматга ўхшаб кетадиган бу гапни такрорлаш билан чекланган? Бу мухбирга туҳмат эмасми? Биз бор-йўғи масалага аниқлик киритиш, ҳақиқатни билиш ва шу йўл билан айрим чалкаш гапларга чек қўйиш умидидамиз. Ҳуқуқий демократик давлат қуриш йўлида бораётган мамлакатимизда соғлом муҳитнинг қарор топиши энди ҳаммадан аниқликни, ўз ҳуқуқини билишни ва ҳалолликни тақозо этади.

(Боши 1-бетда)

ЮЛДУЗЛАРНИ КУЗАТГАНДА...

ёрқин юлдуз – Улуғбек ҳамон ёғду сочиб турибди.

Бизнинг қўлимизда Улуғбекнинг икки нодир суратлари сақланяпти. Бир рангли сурат форс миниатюр санъати мактаби намояндаси бўлган рассом томонидан XXVII асрда яратилган бўлиб, унда Улуғбекдан ташқари яна олимнинг 25 та шогирди, сарой аҳли тасвир этилган. Улуғбек шогирдлари даврасида суҳбат устида тасвирланган. Энг таниқли шогирди Али Қушчи Улуғбекнинг чап ёнида кўрсатилиб, у буюк олим билан суҳбатлашаётган ҳолда тасвирланган. Бу нодир сурат ҳақида дастлаб 1970 йили Англияда чиқадиган «History Today» («Бугунги тарих») журнали саҳифаларида таниқли инглиз олимаси ва ёзувчиси, «Жаҳонгир Темур» романининг муаллифи Ҳилда Ҳукҳем мақола эълон қилганди («History Today», London, 1970, No.3, h.209), кейинчалик бу расм Ҳенри Виенчекнинг «Осиё устида бўрон» (Henry Wiencek, Storm Across Asia, New York, HBJ Press, 1980 Printed in Italy, p.84) китобига илова қилинди.

Улуғбекнинг иккинчи сурати, тахминан, 1440 йилда Самарқандда ўз юртимиз рассоми томонидан чизилган бўлиб, Улуғбекнинг шу кунларгача топилган энг нодир сурати ҳисобланади. Бу суратнинг асл нусхаси Низомий «Хамса»си саҳифасига чизилган ва у ҳозир Туркиянинг Истанбул шаҳридаги музейда сақланади. Биз мана шу суратнинг ҳам нусхасини олишга муваффақ бўлдик.

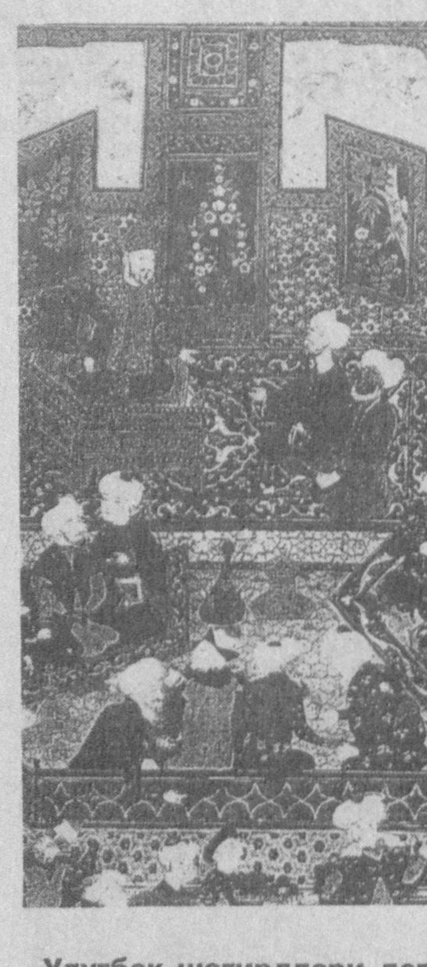

Улуғбек шогирдлари даврасида. XVII асрда чизилган бу сурат ҳақида илк бор Лондон журналида 1970 йили хабар берилган эди.

Улуғбекнинг бу ўта нодир сурати ҳақида илк бор, асли Ўрта Осиёлик бўлган тарихчи Абдулҳай Ҳабибий ўзининг «Темурийлар даври санъати ва санъатга оид асарлар» (Абдулҳай Ҳабибий, Ҳунари аҳати Темуриён ва Мутафарриётион. Форс тилида, Ношир «Бунёди Фарҳанги Эрон», Хожа босмахонаси, Теҳрон, 2535 шаҳоншоҳи санаси, 603-саҳифа) номли китобида маълумот берган ҳамда бу суратни «Аз Султон ул-Аъзам Улуғбеки Гўрагон» («Буюк султон Улуғбек Кўрагон») деб атаган (Шу асар, 603-саҳифа).

А. Ҳабибийнинг асари 970 саҳифали китоб бўлиб, унда тарихчи олим 2642 та санъат асарига изоҳ беради. Бу олимнинг 33 та китоби чоп этилган. Унинг отаси Мулла Ҳабиб Охунд ҳам олим бўлган. Мулла Ҳабиб Охунд Улуғбекнинг «Зиж»ини шарҳлаган ва «Зижи Улуғбеки» номи билан чоп эттирган.

Замонавий китобхон Улуғбек ҳақида фикр юритганида, албатта, уни турлича тасаввур қилади.

Ҳатто ёзувчи-шоирларимиз, рассому ҳайкалтарошларимиз ҳам ўтмиш классикларимиз сажияларини ўз асарларида тиклашга ҳаракат қилганларида, нима учундир, ҳар сафар бу буюк инсонларни забардаст, тоғни урса талқон қилиб юборадиган даражадаги Алпомишлардек кўрсатадилар.

Ўрта асрларда Осиё мамлакатларида яратилган суратларда бундай эмас. Биз фикр юритаётган бу икки суратда ҳам Улуғбекнинг шакл-шамойили табиий яратилган.

Шўро ёзувчиларининг Улуғбекка берган таърифлари — кўҳна тарих бу буюк инсон ҳақида қолдирган маълумотларга ҳамма вақт ҳам мос келавермайди. Қуйидаги бир-икки мисолга эътибор қилинг. Шўро ёзувчиси ёзади:

«Мирзо Улуғбек ёқут кўзли олтин узук тақилган ўрта бармоғи билан нақшинкор хонтахтани чертганча яна сукутга толди... Унинг ўсиқ қошлари бир-бирига туташиб, ўртасида чуқур чизиқ пайдо бўлди ...Мирзо Улуғбек йирик тилла узук тақилган шаҳодат бармоғи билан кўз ёшларини артиб, «деди».

Улуғбек ҳаётлиги вақтида чизилган суратлар шундан далолат берадики, биринчидан, Улуғбекнинг қошлари ўсиқ бўлмаган, иккинчидан, ўрта ёки шаҳодат бармоқларига у узук таққан ҳолда бирор суратда ҳам тасвирланмаган. Ва яна бутун борлиғи билан илмга берилган олимнинг ўрта ва шаҳодат бармоқларига йирик узук тақиб юриши мантиққа мос келмайди.

Шоир Шайхзоданинг Улуғбек хусусида ёзганларини ўқиганимизда, бутунлай бошқа манзаранинг гувоҳи бўламиз, «мана бу устоз шоиримиз Улуғбекнинг ҳақиқий сажиясини чизиб берибдилар» деб тан берамиз.

Улуғбекнинг Истанбул музейидан топилган бу суратида ҳам буюк олим Улуғбек ерга чордона қуриб ўтириб осмонга боққан ҳолда, якка ўзи, хаёллар оғушида тасвирланган.

Улуғбек ҳаётлигида Самарқандда чизилган бу суратда олим оқдан келган, нозик қошли, жуда бежирим соқол-мўйловли, қўллари узун, бармоқлари замонавий жарроҳ ё созанданинг бармоқлари каби нозик, узун. Унда шоҳ ва шаҳзодалар киядиган бош кийим, енги калта уст кийим, ичдан кийилган ҳарир кўйлак.

Шайхзода домланинг асарларидаги Девонбеги айтганидек, бу суратни кўрган киши буюк олимнинг «хаёлини қочирмоққа ботинолмайди» ва замонавий ўзбек шоирининг кенг тарқалган шеърини беихтиёр ёдига келтиради:

Сезмай қолдим. Ўшанда чоғим,
Юлдузларда экан хаёлим.
Билмадим, не эди гуноҳим...
Мен дардимни кимга айтаман?!

Дунё шундай тузилганки, унда ҳақиқий олимлар якка бўлади. Улар золимларга ўхшаб гуруҳлар тузмайдилар. Турли-турфа гуруҳлардан ҳақиқий олимлар хазар қиладилар.

Олимлар мисли юлдузларга ўхшайди. Асрлар давомида қаро тунга ёғду сочиб тура беради.

Золим кучлар бирлашиб, тўфон каби халқнинг бошига турфа кулфатлар ёғдиради, юлдузлар ёғдусини бироз бўлса-да тўса олади. Бироқ улардан ёмон эсдаликдан бошқа халққа яна нима қолади?!

Бу кун Улуғбек қотилларини ким эслайди, эслашни ким истайди?! Улуғбек эса ҳамон она заминга ўз ёғдусини сочиб турибди.

Навоий ҳазратлари «Мажолис ун-нафоис» асарининг еттинчи мажлисида Улуғбекнинг қотили Абдулатифга таъриф берар экан, ёзади.

«Савдойи мижоз ва васваса табъ девонасор киши
эрди. Мундан ўзга дағи ғариб бадфеълликлари бор
эрди, ким зикридин беҳижоблик лозим келур.
Ўтар дунё маслаҳати учун донишманд ва подшоҳ
ва қари отасин ўлтурди. Ҳар ойинаким салтанат
Шеруяга вафо қилганча анга вафо қилди...» (Alis'ir Nevayi, Mecalisu'n-Nefayis, Ataturk Universitesi, Erzurum, 1995, S.182).

Дарҳақиқат, салтанат кимга вафо қилибдики, ўз отасига қўл кўтарган бир қотилга вафо қилса.

«Мажолис ун-нафоис»ни яна бир марта ўқиганимдан сўнг, Америка ва Оврупо мамлакатларидаги кутубхона, музейларда сақланаётган Улуғбек асарлари ҳамда ўзбек олими ижодига бағишлаб яратилган илмий тадқиқотларни яна бир бор кўздан кечириб чиқишга киришдим.

Буюк Британия ва Франциядаги жаҳонга машҳур кутубхона, музейларда ҳозирги кунларгача Улуғбек асарининг 25 та қўлёзмаси сақланиб келиняпти: олтитаси Англиянинг Британия Музейида, учтаси Париж Миллий кутубхонасида, еттитаси Англиянинг Бодлеан кутубхонасида, иккитаси Англиянинг Сейнт Жоунз Коллеж кутубхонасида, биттадан Буюк Британия Қирол Астрономия жамияти ва Кровфорд китобликларида ҳамда бештаси Лондондаги Ҳинд идораси («Indian Office»)* номи билан танилган ташкилот кутубхонасида сақланяпти (*Ҳинд идораси – India Office ҳозир Британия Музейи билан қўшилди).

Бу қўлёзмаларнинг 22 таси форс тилида ва фақат учтаси араб тилида ёзилган.

Улуғбек «Зиж»ини Буюк Британияда биринчи бўлиб Жон Гривс тадқиқ этган. 1648–1650 йиллар ўртасида Ж. Гривс Улуғбек асарини уч марта нашр эттирган.

Бошқа бир инглиз олими Томас Ҳайд 1665 йили Улуғбек асарини инглиз тилига таржима қилиб, 1018 юлдуз жадваллари билан бирга чиқарган. Томас Ҳайднинг Улуғбек «Зиж»ига бағишланган бу тадқиқоти 1767 ва 1843 йиллари қайта нашр бўлган.

1611–1687 йиллари яшаб, ижод қилган таниқли астроном Йоханнис Ҳевелиус (Ян Гевелий)нинг Улуғбекка бўлган муносабати илм аҳлига маълум. Й. Ҳевелиус Улуғбек асарини нашрга тайёрлаш билан бирга, овруполик рассомлар чизган Улуғбекнинг икки суратини ҳам асарига илова қилган.

Кейинги асрларда ҳам Улуғбек асарининг турли тилларга қилинган таржималари майдонга келди: 1807 йили Д. Александриу грек тилига, 1839, 1847 ва 1853 йиллари ота-ўғил Седийолар француз тилига таржима қилиб, чоп эттирдилар.

Улуғбек илмий мероси хусусида Г. Шарп (Оксфорд, 1767), М. Бейли (Париж, 1787), Франсис Бели (Лондон, 1843), М. де Лаплас (Париж, 1865), Э. Б. Нобел (АҚШ, Вашингтон), К. Криссиунас (АҚШ, Ҳарвард университети) ва бошқа олимларнинг илмий ишлари майдонга келди.

Барча хорижий тадқиқотчилар Улуғбек расадхонасида амалга оширилган илмий тадқиқотларга юқори баҳо беришган. Улуғбек ҳисобларининг аниқлигидан ҳайратланишган.

Астроном Ф. Бокует «Астрономия тарихи» китобида (Париж, 1925, 230-бет) ёзади:

«Юлдузларнинг фундаментал катологини Гиппархдан кейин фақат Улуғбек тузишга эришди. Унинг катологи кўпроқ қимматга эгадир; Бу католог ўн олти аср давомида яратилган иккинчи жиддий катологдир. XV асргача фақат икки астроном – Гиппарх ва Улуғбек юлдузлар катологининг аҳамиятини тушуниб етгандилар».

Таниқли астроном М. де Лаплас Улуғбекка «энг улуғ кузатувчи», деб баҳо берганди.

Улуғбек фаолияти ҳақида Ҳ. Ҳукҳем ёзар экан, у қуйидагиларга урғу беради:

«Бухорода қурдирган мадрасасига Улуғбек «Талабул илми фаризатун ало кулли муслимин ва муслимотин» – «Илм олиш ҳар бир мусулмон йигит ва қизнинг бурчидир», деб ёзилган. Бу Уйғониш даври – Ренесанс маданияти, маърифати тараққиётининг олий белгисидир».

Жаҳоннинг деярлик барча машҳур қомусларида Улуғбекнинг илмий мероси кенг тавсиф этилган. «Британия Энциклопедияси» Улуғбекка ажратилган мақоласида «Шоҳруҳнинг ўғли Темурнинг набираси бўлган Улуғбек Самарқандда ўзи қурдирган расадхонада тузган қуёш, ой ва планеталарнинг ҳаракатларига оид жадваллари ўша даврларда қўлланишда бўлган тригонометрия ва астрономия методларининг йўлини ёритди... Бу жадвал Птолемей давридан бери яратилган биринчи оригинал жадвал эди» (The Encyclopedia Britannica, vol XXVIIб Cambridge, England, 1911, P. 573_574).

«Америка Энциклопедияси, Халқаро нашри»нинг таъкидлашича, «Улуғбек асарларини араб тилида ёзган. Кейинчалик улар форс тилига таржима қилинган» (The Encyclopedia Americana. International Edition. Vol.27, Grolier Incorporated, Dansury, 1996, p. 353-d). Фанда «Улуғбек асарларини форс тилида ёзган ва кейинчалик уларнинг айримлари араб тилига таржима қилинган», деган фикр ҳам мавжудлигини унутмаслигимиз лозим.

Немис Энциклопедияси «Брокҳаус» «Улуғбек Муҳаммад Тарағай 1449 йил 27 октябрда Самарқандда ўлдирилган»лигини ва олим «1437 йилгача 1018 юлдузнинг жойлашиши ўрнини аниқлаган»лигини қайд этади (Brockhaus Die Enziklopedie, v.22.F.A.Brockhaus, Leipzig-Mannheim, 1996, p.544).

Румода нашр қилинган «Италия Энциклопедик луғати» ўз саҳифасида Улуғбекка жой ажратар экан, ўзбек олимининг машҳур асари номини «Зижи Жадиди Султони» деб кўрсатади ҳамда қотил ўғил номини ҳам қайд этади (Dizionario Enciclopedico Italiano, v.12m Roma, 1961, p.499).

Туркиянинг Истанбул шаҳри музейида сақланаётган қўлёзма саҳифасига чизилган Улуғбек сурати. Бу сурат Улуғбек ҳаётлиги вақтида Самарқандда яратилган.

Бошқа бир Италия энциклопедияси — «Энциклопедиа Италиана» — Улуғбек фаолияти ҳақида кенг маълумот беради. Бунда Улуғбек, Халил Султондан ташқари яна шайтон йўлига кирган Абдулатиф хусусида ҳам тўхталиб ўтилган (Enciclopedia Italiana, v.34, Roma, 1937, p.647).

Турин шаҳрида чоп этилган «Катта Энциклопедик Луғат»да Улуғбек астроном, математик, теолог, тарихчи ва шоир сифатида ўрганилган (Grande Dizionario Enciclopedico utet, XIX. Editrice Torinese, Turino, 1973, p.56-57).

Бразилиянинг Рио-де-Жанейро шаҳрида нашр қилинган «Катта Энциклопедия»да ҳам Улуғбекка ҳам астроном, теолог, тарихчи ва ҳам шоир сифатида баҳо берилади. Самарқандни цивилизациянинг ажойиб марказига айлантирганлиги қайд қилинади (Grande Enciclopedia. Delta Larousse. Rio de Janeiro, v., 1971, p.6829).

Улуғбекнинг замондоши, тарихчи Абдураззоқ Самарқандий ўзининг «Матла ус-саъдайн ва мажма ул-баҳрайн» асарида ёзишича, Улуғбек бир ўринда ушбу ҳикматли иборани ишлатган экан:

«Банд бар мушк на аз хорий наҳанд
ва қайд бар зар на аз камърий», яъни:
мушкни бекитар эканлар, бу унинг хорлигига ишорат эмас ва олтинга тамға босилар экан, бу унинг меъёри кам эканлигига исбот эмас.

Бу ибора Улуғбекнинг ўзига нисбатан ишлатилгандек жаранглайди.

Улуғбек мана 550 йилдан бери нафақат ўз халқи, балки дунё халқлари қалбидан жой олиб келяпти. Чунки буюклик жоҳиллик билан эмас, балки яхшилик, меҳр, саҳийлик ва оқиллик билан қўлга киритилади.

Хайрулла Исматулла
Индиана университети, Марказий, Евроосиё тадқиқотлари бўлими профессори

Муҳокама учун мавзу: Бу қандай мутахассис?

КЕЛАЖАК АСОСИ

Жамиятнинг келажаги кўп жиҳатдан бугун амалга оширилаётган ислоҳотларга боғлиқ. Ҳозирги пайтда мамлакатимиз буюк ислоҳотлар даврида яшамоқда. Бизнингча, улар ичида таълим-тарбия, маориф соҳаси алоҳида аҳамиятга эга. Зероки, таълим-тарбия улуғ маърифатпарвар Абдулла Авлоний ибораси билан айтганда, ҳаёт-мамот масаласидир. Тараққиётнинг ўзига хос йўлини танлаб олган халқимиз олдида ҳам қийин ва шарафли вазифа турибди. Бу вазифа «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг амалга оширилишини тақозо этмоқда. Бинобарин, буюк келажак қуриш йўлида дастлаб ана шу муаммони бартараф этиш лозим. Хўш, шундай экан, бу соҳада олиб борилаётган ишлар кўнгилдагидайми? Қандай муаммо ва камчиликлар бор? Бор бўлса, уларни қандай ҳал қилиш мумкин? Умуман, таълим-тарбия ишларида нималарга кўпроқ эътибор бериш керак?

Саволлар кўп. Ҳар бир савол ортида ечимини кутиб ётган катта-катта муаммолар бор. «Миллий тикланиш» газетасининг ўтган сонида «Миллий таълим йўли» номли мақола ана шу каби саволларнинг жавобларига бағишланган. Мақолада муаллиф бир қанча долзарб масалаларни ўртага ташлаган. Жумладан, олий ўқув юртларида мутахассисликка алоқаси бўлмаган фанларнинг кўплигига тўхталиб, уларни ўқув дастуридан олиб ташлаш кераклигини айтади. Бизнингча эса, уларни бутунлай олиб ташлаш ярамайди. Чунки бу ҳол салбий асоратларга олиб келиши мумкин. Бунинг бир нечта сабаблари мавжуд. Аввало, таълим-тарбия ишлари бир бутун тизимдан иборат. Шу боис олий ўқув юртлари ҳақида гапиришдан олдин мактаб тизимини таҳлил этиш лозим бўлади. Мактаб таълим-тарбиянинг пойдевори ҳисоблангани учун ҳар қандай ислоҳот дастлаб мактабдан бошланиши керак. Шу нуқтаи назардан олганда, олий ўқув юртларида мутахассисликка доир бўлмаган фанларнинг ўқитилишини обдон ўйлаб кўришни талаб қилади. Дейлик, Техника университетида тарих ёки адабиёт, иқтисодчига ўрмончилик фанларининг ўқитилиши тўғримийўқми, деган саволга дабдурустдан ҳа деб ҳам, йўқ деб ҳам жавоб бериш қийин. Қийинлиги шундаки, мактабда ўқувчи тарих фанининг тўлиқ курсини эгалламагани учун ҳам уни ўқитиш олий

ўқув юртида давом эттирилаётганидадир. Ахир олий ўқув юрти мактабнинг давоми — нисбатан такомиллашган шакли эмасми? Шу жиҳатдан олганда бу тадбир ҳозирча ўзини оқлайди. Шунинг учун мутахассисликка дахлдор бўлмаган фанларни олиб ташлаш эмас, балки имкон қадар қисқартиришга ҳаракат қилиш зарур, деб ўйлаймиз. Бунда, масалан, жисмоний тарбия дарсларини факултатив шаклда, фалсафа фанини эса тўгарак дарсларида ўтиш мумкин бўлади.

Чет тилини ўқитиш масаласига келсак, дунёнинг нуфузли тиллари ҳисобланмиш инглиз, рус, француз тилини ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Зеро, Шарқ халқлари, хусусан, араблар ҳам инглиз тилини ўрганмоқдалар-ку! Бизнингча, масалага реал ёндашиш, тўғри йўлни танлаб олишимизга ёрдам беради. Демоқчимизки, муайян қарор қабул қилишда шарт-шароит ва имкониятларни ҳам ҳисобга олиш зарур. Шу маънода ўқув тизимини ислоҳ қилишда дарс ўтиш жараёнига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Ҳозир маърузага асосланган ўқитиш шакли эскирди. Энди мулоқот дарсларига навбат келди. Бу дарсларда ўқитувчи-талаба ўртасида ўзига хос баҳс-мунозаралар бўлади. Ўқитувчи янгиликка, талаба эса фикрлашга интилади. Ишлаб чиқаришдан орқада қолган, янгиликлардан бехабар устознинг алмисоқдан қолган маърузаларини 90 минут давомида мажбуран тинглаб ўтириш даври ўтди. Бизнинг аграр университетимизда ҳозир ҳар бир фандан маъруза матнлари тайёрланиб, талабаларга тарқатилмоқда. Бунинг фойдали томонлари шундан иборатки, бунда талаба ўқитувчининг қандай мавзуни ўтиши, қайси адабиётлардан фойдаланганини олдиндан билади. Чунки маъруза матнида мавзуларнинг қисқача таърифи ва асосий хусусиятлари баён этилган ҳолида адабиётлар рўйхати келтирилган. Изланувчан талаба буларни олдиндан ўқиши ва дарс пайтида ўқитувчи билан мулоқотга киришиши, ўзининг фикр-мулоҳазаларини билдириши учун шундай қилинган. Бундан ташқари, бу усул дарслик муаммосини ечишда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирги пайтда таълим тизимида яна бир муҳим муаммо янги алифбо ёзувига ўтишдир. Бир неча йилдан кейин бу иш тўлиқ тугалланиши мўлжалланган. Хўш, биз бунга тайёрмизми? Бизнингча, йўқ. Чунки бу ёзувда ўқийдиган ва дарс берадиган ўқитувчилар ниҳоятда кам, қолаверса, дарслик ва китобларнинг нашр этилишини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Бунинг учун таржимачиликни ривожлантириш, иқтидорли ўқитувчиларнинг малакасини ошириш лозим. Токи ўқитиш тизимида бирон-бир узилиш бўлмасин. Шу каби масалаларни назарда тутиб, янги миллий алифбосига ўтиш муддатини узайтириш мақсадга мувофиқдир.

Шартнома асосида ўқиётган талабалар тақдири ҳам муҳим масалалар сирасига киради. Ушбу масала юзасидан кўплаб баҳс-мунозара қилиш мумкин. Бу ҳақда ҳам муайян тўхтамга келиш фурсати етди. Шартнома пулини янада кўпайтириш керак десак, кўпчилик эътироз билдириши мумкин. Бу аслида нотўғри тушунча.

Бизнингча, шартнома пулини янада кўпайтириш ота-оналарни қийнаб қўйиш баробарида талабаларда пулга, меҳнатга ачиниш ва масъулият ҳиссини пайдо қилади. Шунда улар янада тиришқоқлик билан ўқишади, акс ҳолда эса пулига куйишади. «Шартномани тўлаб қўйганман, буёғи энди ваданг» деб хомхаёл суриб юрган талабаларга бирон-бир ён босиш ҳолларига йўл қўймаслик керакки, токи улар дастурни ўзлаштиролмаган тақдирда ўз ўрнини бўшатиб қўйишга мажбур бўлсин.

Олий ўқув юртларининг ота-оналар билан узлуксиз алоқасини йўлга қўйиш лозим. Ана шунда ота-она ҳар доим фарзандининг ўқишидан хабардор бўлади. Бу эса нафақат талабанинг ўқишида, балки ижтимоий ҳаётида ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ўқияпман, деб бозор ёки кўча-кўйда юрган айрим болаларнинг қилмишлари фош бўлиши, биринчидан, ўқув шаънини ҳимоя қилади, иккинчидан, бола тақдирида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Бу усул боланинг ҳар томонлама назоратда бўлишини таъминлайди. Ҳозирги пайтда ҳамма масъулиятни олий ўқув юртининг гарданига ташлаб қўйиш билан иш битмайди. Тенг манфаатдорликка асосланган ўзаро ҳамкорлик зарур. Ўқув даргоҳларида маркетинг хизмати ва социологик тадқиқотлардан унумли фойдаланишни йўлга қўйиш керак. Шунда талаб ва таклиф лойиҳалари вужудга келади. Бу эса сифат самарадорлигининг ошишига ёрдам беради. Баъзида «фалончи фалон университетни битириб ишсиз юрибди» ёки «фалончи ишни эплолмагани учун бошқа ишга ўтибди», деган гап-сўзларни ҳам эшитиб қоламиз. Бу ниманинг оқибати? Биринчи ҳолда, ўша ерда мутахассис етарли, демак талаб ўрганилмаган. Иккинчи ҳолатда, ёш мутахассис касб сирларини чала ўзлаштирган ёхуд ишни бошқаришни, яъни раҳбарликни билмайди. Бизнинг аграр университетимизда «Раҳбарлик сирлари» деган фан ўқитилмоқда. Эътиборли жиҳати шундаки, бу фанни ўқитувчи эмас, балки вазирлар, ҳокимлар, корхона раҳбарлари ўтишади.

Очиқ мулоқот тарзида ўтадиган бу дарсларда талабалар ишни бошқариш, назарий билимларини амалиётга жорий этиш, ходимлар билан муомала қилиш каби кўплаб касбий сир-асрорлардан воқиф бўлишади. Шунингдек, бундай мулоқотлар талабаларда раҳбарликка ҳавас ҳиссини уйғотиб, шунга интилишни кучайтиради. Зеро, раҳбар — энг яхши мутахассисдир, деган тушунча ҳар бир фуқаро ва талабанинг онгига сингдириб борилиши керак. Бу рутбага эса фақат яхши ўқиш, изланиш ва меҳнат билан эришилади.

Хулоса ўрнида шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, таълим-тарбия соҳасидаги муаммоларни бартараф этиш ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да белгилаб қўйилган вазифаларни амалга оширишда кенг миқёсли чора-тадбирлар билан бирга фидойилик, изланувчанлик ва шахсий ташаббус намуналарини кўрсатиш ҳар бир миллатпарвар инсоннинг виждон ишига айланмоғи лозим. Зеро, баркамол авлод тарбияси келажак асоси демакдир. Келажак эса бугундан бошланади.

Ҳасан БЎРИЕВ,
Тошкент Давлат аграр университетининг ректори, профессор.

БУЛУТСИЗ ОСМОНДАН КУТИЛГАН ЁМҒИР

Ёки журналист нега ҳозиржавоб эмас?

Президентимиз Ислом Каримов иккинчи чақириқ Олий Мажлис I сессиясида сўзлаган нутқида ҳаётимиздаги ютуқ ва камчиликларни таҳлил этиб, «тўртинчи ҳокимият» дея эътироф этилаётган соҳа — журналист кадрларнинг замон талабларига ҳозиржавоб эмаслиги, уларга кўпинча илм ва жасорат етишмаслиги хусусида тўхталиб ўтди. Ушбу саволга жавоб қидирсак, аввало соҳа кадрларини тайёрлаб катта ҳаётга учирма қилаётган илм маскани диққатни тортади.

Куни кечагина Президентимиз Фармони билан янги юксак мақом олган Тошкент Миллий университети журналистика факултети матбуотнинг асосий илм ўчоғи, десак ато бўлмайди. Мазкур даргоҳда истиқлол шарофати билан жуда катта ўзгаришлар амалга оширилди. Факултет янги ўқув биносига кўчди. Замонавий компютер, аудио, видео, телестудия, радиостудия билан таъминланди. Нашр имкониятлари пайдо бўлди. Бир қарашда бу замонавий ўқув масканида кучли билим олиш учун ҳамма шароитлар етарли эканлиги кўзга ташланади. Мана шу улкан имкониятлар қанчалар амалий аҳамият касб этяпти? Бу савол кишини ўйга толдиради. Сирасини айтганда, шароитлар яратилган, талабалар тест имтиҳони билан сараланган, ҳеч бир камчилик йўқ. Унда нега матбуот иши қониқтирмаяпти? Нуқсоннинг илдизи қаерда?

«Машқ қанчалик оғир бўлса, жанг шунчалик осон кечади», деган гапни кўпчилигимиз биламиз, албатта. Бироқ амал қилишга келганда-чи? Ҳар доим ҳам қўллайвермаймиз. Журналистика илмгоҳига етишмай турган нарса ҳам шунда. Факултетда журналистик маҳоратни оширишга қулайлик яратилмаган. Биз ўқиш давомида талабалар амалиётини назарда тутамиз. Амалиёт оммавий ахборот воситалари: телевидение, радио ва газеталарда ўтказилади. Факултетда барча қулайликлар бўла туриб, ҳозир ўтилаётган амалиёт ҳеч бир талабани қониқтираётгани йўқ. Талаба газета, журнал, радиода амал-тақал қилиб бир неча хабар чиқаргандан сўнг, қарабсизки, гўё росмана «журналист» бўлиб қолади. Бир айланиб журналист бўлиб қолишдек ҳавойи кўтаринкиликда яшайди. Не ажабки, эски тузум ғоялари тиқиштирилган дарсликлар асосида ўқишади. Айрим ўқув қўлланмалари нашрдан чиққанига 30 йилдан ошди. Ўшандан буён ўзбекча бирор бир назарий қўлланма яратилган эмас. Ҳатто «Чет эл журналистика тарихи», «Ўзбек журналистикаси тарихи» каби дарслардан қўлланма йўқлиги сабабли қисқача изоҳли матн билан кифояланишга тўғри келади. Мустақилликдан кейинги саккиз йилдан бери журналистика соҳасининг илмдонлари нима билан машғул? Аспирантурада ўқиганлар нима билан шуғулланишяпти? Факултетда ёш илм соҳиблари анқонинг уруғидан ҳам кам. Бугун буни тан олмай илож йўқ. Шундай талабалар ҳам борки, микрофон ушламасдан, бирор бир мақолани чуқур таҳлил қилиш лаёқатига эга бўлмасдан дипломли бўлишяпти. Матбуотда бугун журналист мутахассислардан кўра филолог, тарихчи ва файласуф журналистлар кўпчиликни ташкил қилади. Бу журналист мутахассислар етишмовчилигидан эмас, балки уларнинг сифат кўрсаткичи талаб даражасида эмаслиги далолатидир.

Натижада матбуот қандай қилиб олдга силжиш қилсин. Телевидение, радио, газеталардаги журналист умрининг кўп қисми маҳорат ошириш, техника сир-асрорларини ўрганиш билан ўтса-ю, биз улардан янгича фикр, янгича дунёқараш кутишимиз тўғрими? Бу худди булутсиз осмондан ёмғир кутгандай гап эмасми? Журналистикани битирган шахс ОАВда етилган журналист сифатида иш бошлаши керак эмасми? Ёшлар ваъзхонликни эшитишдан чарчаган, уларга замон билан ҳамнафас бўлиб назария ва амалиётни чамбарчас сингдирмагунча ўз-ўзини овутаётган киши ҳолидан қутулмаймиз. Аудиторияда чиниқмаган, йўналишини тўғриламаган талаба пойдеворсиз бошланган уйдай гап. У қанчалик юқорилайверса, шунчалик хавф сезила бошлайди.

Юртимизда Миллий кадрлар тайёрлаш ва Журналист кадрларни қайта тайёрлаш тўғрисидаги дастур ишламоқда. Умидбахш ўзгаришлар имкони туғилмоқда. Бундан биз каби ёшларнинг ҳам қувончи чексиз. Чунки Президентимиз айтганидек, таълим-тарбия онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Онгни уйғотмай, янги тафаккурни ўзлаштирмасдан туриб эса биз кўзлаган пировард олий мақсад – озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди. Шундай экан, биз билан мақсаду маслаги бир хил ҳар қандай одам ўз ишининг эртанги ҳолатини ўйлайди. Демократия ва эркинлик даври журналистикани дадилликка чорлаб, ундан холис ҳақиқат мужассам сўзни кутаяпти. Чунки журналист ҳаётнинг одил ҳаками. У шунчалик билимли, виждонли, жасур бўлар экан, демак тараққиёт гуркирашига замин яралади.

Шавкат ЖАЙРОН

Ажаб саодат эрур, чиқса яхшилик била от.

Туганмас мутолаа

СИРЛИ АЙРИЛИҚ

«ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН» ДОСТОНИДА БИР ТАЪРИФ БОРКИ...

Алишер Навоий «Лайли ва Мажнун» достонини 1484 йил ёзди ва уни «Фироқнома» деб атади. А. Навоий «халқ фикрий кашфиётлар ошиғи» эканлигини билиб, унга илоҳийлик даражасига кўтарилган ишқ ҳақида бир гўзал достон туҳфа этди.

Лайли Ҳай қабиласи бошлиғининг қизи. Мажнун эса асли Қайс деб аталади.

Лайли ва Мажнун бир бирини севади.

Мажнун Лайли қабиласига бориб, севгилиси билан учрашади (аввало Лайлининг уйидаги итга мурожаат қилади, руҳияти ойдинлашади). У «эй, замона, золим дастингдан дод!» — дейди, «Қонхўр дунё» мени айриликқа солди, деб билади. Лайлининг дояси буни кўради. Бу ўриндаги лирик чекиниш ҳиссиётлидир. Бу севгининг ҳаёт, давр ва муҳит билан алоқадор томони аён бўлади. Шу ҳол достон сюжетининг **тугуни**дир. Энди бу севги қандай якунланади, деган савол туғилади.

Тугундан Лайли ва Мажнуннинг ошиқ-маъшуқлиги аён бўлади. Улар муҳаббатига замон таҳдид солаётганлиги ҳам кўринади.

Бундан кейин воқеа ривожи бошланади...

Биз ҳозир булар ҳақида тўхталиб ўтирмаймиз-да, ишқ достони сўнггидаги икки гўзал таърифга ҳозирги ўқувчининг эътиборини тортишни истаймиз. Уларда Навоий таланти илоҳий чўққиларга кўтарилади.

...Мажнун вафот этган ота-онаси қабрига боради, улар руҳидан узр сўрайди. Лайли Мажнуннинг гўристонда ётганини эшитади, фалакдан норози бўлади, заифлашади, боши оғриб, иситмаси кўтарилади. Табиблар ноилож қолишади. Лайли агар Мажнун ҳам мандай ўлса, бизни бир кафанга солинглар, бир жойга кўминглар, деб васият қилади ва ўлади. Бу — **ечим.** Чунки Мажнун ҳам келиб, Лайли жасадини кўргач, ўлади. Лайли васияти бажарилади. Ечим Лайли ва Мажнуннинг бир-бирига содиқлигини намойиш қилади.

Лайли маъшуқалар тимсоли, у ҳам худди Мажнун сингари руҳий, фожиавий қаҳрамондир. Шоир унинг ўзига хос томонларига алоҳида аҳамият беради: у — нозик, малаксимон, унинг жисми оқ гулга ўхшатилган. Лайли хурмо ва асални хуш кўради, ички дунёси Мажнуннинг ота-онаси вафот этганда, психологик тарзда яхши аён бўлади. Унинг фаоллиги Мажнуннинг фаоллигидан қолишмайди. Ўз тақдирига бефарқ қарамайди.

Лайли «белининг нозиклиги жон пардасидаги ингичка торларсимон»дир. Гул юзидан оққан оқ терлар уйни гулобхона қилиб юборди» (Насрий баён. 267-бет).

Романтизмга хос муболағалар Мажнун тавсифида ҳам кўринади: Мажнуннинг «вайрон бўлган тани ғам қушининг макони ва аламли боши ҳам қуш уяси эди. Сочи, кўргуликлар тутунига ўхшар, унинг ҳар толаси телбалик оёғига кишан эди». (Насрий баён, 261-бет). Давлатшоҳ Самарқандий ёзади: «Достонда у фасоҳатнинг додини берган. Биз (бу ерда) «Лайли ва Мажнун» достонидан, мисол тариқида, икки байт келтирайликки, баҳорга бахшида бу икки байтда юксак ташбиҳлар, теран ўйлар бордир...

байт:

Марз узра кияр
себарга жавшан,
Шашпар кўтарур
бошиға савсан,
Лола варақни, бериб
сабоға,
Бағри қордек учар
ҳавоға.

(Унинг) латиф таъби, бошқа байтлардаги санъатлар ва бадиийлик шу икки байтдан маълумдир. Мисра:

Агар хонада киши бўлса, шарпанинг ўзи кифоя[1].

Бу романтик достонда ҳақиқий ва мажозий (ҳаётий) севги омухта, бир-бирини тўлдиради ва кучайтиради.

XXVI бобда икки хил ишқ тўғрисида мулоҳаза бор. Ишқ дарди куйиш, изтироб чекиш, эҳтирос азобларини тортиш, покланиш; бошқаси шуки, ҳақиқий ошиқ висолни ўйламайди. Шоир дунёқараши табиатни Худо йўқдан яратди, инсон шу табиатнинг бир қисми деган фикр билан изоҳланади. Табиат Худо тажаллиси билан жилоланади, завқ беради, тажалли одамларни Мажнун қилиш учун Лайли бўлиб кўринади. Ўзини камситиш, камтарлик Навоий тасаввуфининг бир қисми, бу ҳол ҳаёт ва адабиётда кенг ёйилган эди:

Ёраб, эшигингда ул
гадомен,
Ким, боштин-
оёққача хатомен.

Бу яссавия тариқати учун ҳам хос эди.

Давлатшоҳ Самарқандий «Тазкират уш-шуаро» асарида Навоий «сўзининг ширинлиги»ни алоҳида таъкидлаган. У яна дейдики, «Ул амирнинг латиф табъидан то бу кунгача содир бўлган туркийча ва форсийча асарлардан маърифатли шайх Низомий (Ганжавий)нинг «Хамса»сига туркийча қилган жавобдирким, бу яхши андишали амирдан аввал бирон киши бу қадар фазлга қойим бўлолмаган»...

(Самарқандий Давлатшоҳ. Шоирлар бўстони. Т. 1981, 191-бет).

Уммат ТЎЙЧИЕВ,
филология фанлари доктори

Мангулик сарчашмаси

ДАҲО НИШОНИ

Алишер Навоийнинг гўзал рубоийлари ичида «Таронаи рубоий» туркумига кирувчи бир рубоийси алоҳида ажралиб туради. Васиятномага ўхшаб кетадиган бу рубоийда шоир ўзининг яқин кишиларига мурожаат этиб, бундай дейди:

Ўлсам, ясаманг мунда
мозоримни менинг,
Юклаб, элитинг
жисми фигоримни
менинг.
Ўтру чиқариб аҳли
диёримни менинг,
Кўйида кўюнг тани
низоримни менинг.

Шеърда ифодаланган шоирнинг орзу ва армони беихтиёр кишини ўйга толдиради, турфа хил саволлар гирдобига ташлайди: Бундай маҳзун мисраларни шоир қачон, қаерда ва қандай сабаблар билан ёзган экан?.. Манбаларга кўз ташлайдиган бўлсак, Навоий ижодини даврлар бўйича ўрганган аксарият олимлар бу шеърни шоир кексалик чоғларида ёзган деб хулоса чиқаришганига амин бўламиз. Ушбу рубоий шоирнинг олдинги девонларига киритилмагани мана шундай хулосага асос бўлгандир, эҳтимол... Шоирнинг мухлислари томонидан тузилган ва «Илк девон» номини олган девонга бу рубоий киритилмаган, у шоир томонидан умрининг охирида тузилган «Хазойинул-маоний» девонининг нусхаларидагина мавжуд. Бу масаланинг биринчи жиҳати. Иккинчи тарафдан эса Навоийнинг баъзи шеърлари ёшлик ва йигитлик даврида ёзилган бўлса-да, лекин шоир уларни сўнгги девони — «Хазойинул-маоний»га киритган ҳоллар ҳам йўқ эмаслигини ҳисобга олиш зарур. Масалан, унинг «Ҳасби ҳол» деб аталган ва устози Саййид Ҳасан Ардашерга йўлланган машҳур мактуби мазмунига кўра йигитлик даврида ёзилган бўлиб, олдинги девонларига эмас, балки «Хазойинул-маоний» девонига киритилган. Шундай экан, Навоий бу рубоийни олдин ёзган бўлса-да, бизга номаълум сабаблар билан охирги девонига киритган кўринади.

Бундай хулосага келишимизнинг тарихий сабаблари ҳам йўқ эмас. Ушбу асарда Навоий аҳволининг ниҳоятда оғирлигидан, ўз «аҳли диёри»дан узоқда — мусофирчиликда яшаётганидан, шундай шароитда қалби она юртига талпинаётганидан сўзламоқда. Шуларга асосланиб бу рубоий Самарқандда ёки Астрободда эканлигида ёзилмадимикан, деган савол туғилиши табиий. Лекин Самарқандда (1465—1469 йиллар) яшаган вақтида бошида бироз қийинчилик кўрган бўлса ҳам, кейинчалик Фазлуллоҳ Абу Лайсий, Аҳмад Ҳожибек каби машҳур кишиларнинг ардоғида кун ўтказган, Астрободда эса (1487—1488 йиллар) Навоий вилоят ҳокими мавқеида бўлиб, у ердаги ҳолати тўғрисида «Жисми фигорим» (мажруҳ жисмим), «Тани низорим» (заиф таним) каби ибораларни ишлатиши ҳақиқатдан анча йироқ. Чунки у бу ерда ўзини мазкур шеърда тасвирлаганидек, ҳалокат ёқасидагилигини ҳис этмаган.

Бизнинг назаримизда ушбу рубоий Навоий кексалик даврида ҳам болалик даврида ҳам эмас, балки йигитлик йилларида — она шаҳари Ҳиротдан узоқ бўлган Машҳадда — талабалик чоғида ёзилган. Рубоий иншо этилган кезларда унинг отаси Ғиёсиддин Кичкина ҳам, унга ҳомийлик қилиб турган темурий ҳукмдор Абулқосим Бобур ҳам вафот этган. Хуросонни Абу Саид Мирзо эгаллаган, тахтга даъвогар темурийлар эса таъқиб этилаётган эди. Тахт даъвогарларидан бири Ҳусайн Бойқаро ҳам бу вақтда Марв ва Чоржўй томонларда юрарди. Мир Саид Қобулий ва Муҳаммад Али исмли тоғалари Ҳусайн Бойқаро билан бирга бўлиб, Навоий мусофирлик ва ёлғизлик азобини тотган. Шуларга ўхшаш бир неча сабабларга кўра Навоийнинг талабалик йиллари ниҳоятда қийин кечган. Бунинг биринчи сабаби моддий муҳтожлик бўлиб, унга бу вақтда бирон давлатманд одамнинг ёрдам қўлини чўзгани бизга маълум эмас.

Иккинчи тахмин шундан иборатки, унинг оиласи яқинлари ёш Алишерни бир қизга унашиб қўйишган ёки шу тўғрида жиддий гап бўлган. Ўзаро келишувга биноан Навоий мадрасадаги ўқишни муайян маррага етказиб, Ҳиротга қайтиши ва уйланиши режалаштирилган. Аммо ўқиш билан боғлиқ ишлари кўпайиб Навоий ҳадеганда Ҳиротга қайтавермагач, қиз ва унинг оиласида асабийлик юз бера бошлаган. Қиз Навоийга устма-уст мактуб ёзиб унинг тезроқ қайтишини нафақат илтимос ҳатто талаб қилган. Навоий шу вақтда ёзган ғазалларидан бирини «Агарчи йўқ талабингдин даме қарор манга...» деб бошлаши ҳам бежиз эмас. Кўринадики, бундай вазият Навоийнинг кайфиятига ҳам салбий таъсир кўрсатган. Севги ва соғинч бу икки ёшни гоҳ ёндирса, гоҳ сўндирган, турли ёмон хаёлларга олиб борган.

Ҳаётда энг қийин ҳол мусофирчиликда хасталаниб қолишдир. Навоий уч-тўрт йил мобайнида бегона шаҳарда яшар экан, шундай кўнгилсиз ҳолатлар ҳам юз бериб турган. Улардан бири ҳақида Навоий ўзининг «Мажолисун-нафоис» тазкирасининг иккинчи мажлисида шоир Шайх Камол Турбатий муносабати билан «Султон Абу Саид Мирзо замонидан Машҳадда ғариб ва хаста, бир буқъада йиқилиб эрдим», деб ёзган.

Навоийнинг бу ердаги ўқиши давомида бундай кўнгилсизликлар бир эмас, бир неча бор содир бўлган кўринади. Тахминимизча, навбатдаги шундай мушкул аҳволларнинг бирида ушбу рубоий беихтиёр қоғозга тушган, шоир ўзи айтганидек, озиб-тўзиб кетган («жисму фигорим», «тани низорим» иборалари шунга ишора), кўзига фақат ўлим кўринар, соғайиб кетишига кўзи етмай қолган. Биринчи байтда шоир бирон кор-ҳол юз берса, қабри бегона юртда қолиб кетишини ўйлаб руҳан эзилган. «Ўлсам, ясаманг мунда мозоримни менинг» дея маълум даражада шаккоклик билан бўлса ҳам хаёлида қадрдонларига ёлвориб, унинг ҳокини, нима қилиб бўлса ҳам ўз юртига — Ҳиротга олиб кетишларини («Юклаб, элитинг жисму фигоримни менинг») илтижо қилган.

Шоир ўлими олдидан яна нимани сўраган? Уни иззат-ҳурмат билан дафн этишларини! Чунки у гарчи ёш ўлиб кетаётган, ҳали кўп орзу-армонлари ушалмаган бўлса ҳам яхши ниятлари, порлоқ шеърий истеъдоди, ватандошларига бўлган меҳр-муҳаббати билан бундай ҳурматга ўзини лойиқ деб ҳисоблаган. Бу боис у ўзининг дафн маросимига бутун шаҳар аҳолиси («Аҳли диёр») ни даъват этишларини ўтинган. Бу фикр унинг хаёлига қаердан келиб қолди? деган савол туғилиши мумкин. «Мажолисун-нафоис» тазкирасида ҳикоя қилишича, Навоийнинг отаси Ғиёсиддин Кичкина Сабзаворда ҳоким эканлигида ўз даврининг машҳур шоири Шоҳий Сабзаворий Астрободга меҳмон бўлиб келган ва шу ерда вафот этган. Ғиёсиддин унинг жасадини Сабзаворга олдириб келиб, дафн маросимига бутун халойиқни йиғиб («Халойиқни ўтру чиқориб») ота-боболари қўйилган жойга («Обо ва аждод даҳмасида») тантанали равишда кўмдирган экан. Ёш Алишерга отасининг бу иши ғоят маъқул бўлган ва хотирасида бир умрга муҳрланиб қолган. Бир куни ажал қазоси етиб вафот этса, Навоий ўзининг ҳам Шоҳий сингари катта обрў билан кўмилишини орзу қилган ва бундай маросимни ватандошларисиз тасаввур эта олмаган. Абадий манзили бўлган қабрини қаердан қазиш ҳам эсдан чиқмаган. Муаммо ҳам рубоийнинг охирги мисрасида ўзининг энг тўғри ечимини топган: Кўйида қўюнг тани низоримни менинг...

Бинобарин ҳақиқий ошиқ учун севгилисининг кўчасига кўмилишдан ҳам ортиқ шараф бўлиши мумкинми?! Уни фақат ўша ерга кўмишлари керак, токи Навоий ҳаётдан кўз юмганда ўз маъшуқасига вафодор бўлиб қолганини ҳамма, шу жумладан ёри ҳам билсин! Шоирона тахайюл кучи нималарга қодир. Не тонгки, Навоий ушбу рубоий ёзилган вақтдаги қийин аҳволдан ҳам омон-эсон чиққан. Лекин уни турмушда янги буюк синовлар кутар эди. Навоий уларнинг ҳаммасидан ўтиб, мамлакат тарихида доно вазир, «Хамса» каби ўлмас асарлар ёзган улуғ шоир сифатида ном қолдирган экан, демак унинг ҳаёти бундай қаҳрамонликларга тўла бўлган. Юқоридаги рубоий эса Навоийда шеърий истеъдод нақадар эрта уйғонганлигидан дарак беради.

Абдуқодир
ҲАЙИТМЕТОВ,
профессор

Таклиф қиламан

ОЙЛАР — АЁЛЛАР ИСМИ

Алишер Навоийнинг:

Хуш улки, базмда Ойлар тепарда арғуштак,
Шоҳ анда танбура чалиб, Навоий деса қўшуқ.

Байтдаги **ойлар** сўзини кўп вақтлар гўзаллар маъносида тушуниб, кичик ҳарф билан ёзганмиз. Ушбу байтда **Ойлар** сўзи ийҳом санъати орқали икки маънода келган: 1. Гўзаллар; 2. Хотин-қизлар исми. Ойлар исми ўзбек тилидан ташқари бошқа туркий халқларда ҳам ишлатилади. Жумладан, Туркияда **Ойлар** исми кенг тарқалган. Айтгандай, бу исм ўзбек тилида Моҳлар шаклида ҳам учрайди.

Таклифимиз: Бундан буён Навоий асарлари бўйича тузиладиган луғатга Ойлар исмини қўшиш керак. Туғилажак қизларга Ойлар исми қўйилса, яна яхши.

Эргаш УМАРОВ

НАВОИЙ

ҒАЗАЛ

Гулшани иқболи хори меҳнатиға арзимас,
Бодаи гулгун хумори накбатиға арзимас,

Лоларуҳлар васлида юз йил киши қилса нашот,
Бир замонлиғ билки доғи фурқатиға арзимас.

Баҳри кон нақдин агар йиғдинг, вале етгач ажал,
Барчани солиб кетарнинг шиддатиға арзимас.

Ҳар неча терсанг йигитликнинг баҳори гулларин
Бир хазони шайби оҳи ҳасратиға арзимас.

Тахти иззат узра насб этса бировни даври чарх,
Азли кўйининг ғубори зиллатиға арзимас.

Ҳар неча давлат саҳоби сочса гавҳар бошинга,
Англаким, бир қатла барқи офатиға арзимас.

Ҳирқам олиб раҳн дурди дард бер, эй
майфуруш,
Ғар харобот аҳли софий ишратиға арзимас.

Ҳар замон ёре кетар жонимни олғил, эй ажал,
Ким ҳаёт аҳбоби дарди фурқатиға арзимас.

Кимса бирла тутмағил улфат, Навоий, негаким,
Айрилурда менга бўлган ҳолатиға арзимас.

НАВОИЙШУНОСНИНГ СЎНГГИ ТАРЖИМАЛАРИ

Санкт-Петербург университети нашриёти навоийшунос олим Сергей Иванов таржимасида Алишер Навоийнинг янги ғазалларини «Избранное» (Танланган асарлар) номи билан чоп этди. Китоб тўрт қисмдан иборат: 1. Сўзбоши; 2. «Хазойин-ул-маоний»дан янги қилинган 185 ғазал таржимаси; 3. «Лисон-ут-тайр»нинг янги таржимаси; 4. Изоҳлар.

Кириш қисмида олим Алишер Навоийнинг жаҳон маданиятига қўшган ҳиссаси, унинг ўзбек адабиётида тутган ўрни ҳақида батафсил маълумот беради. «Танланган асар»нинг иккинчи қисми тўрт фаслдан иборат бўлиб, унда янги қилинган таржималар қуйидагича тақсимланган: а) «Ғаройиб-ус-сиғар»дан 66 ғазал; б) «Наводир-уш-шабоб»дан 43 ғазал; в) «Бадойи-ул-васат»дан 34 ғазал; г) «Фавоид-ул-кибар»дан 46 ғазал. Учинчи қисми янгидан таржима қилинган. Шарқ фалсафасида

кейинги йилларда қўлга киритилган ютуқлар, айниқса суфизм соҳасидаги янги қарашлар олимни «Лисон-ут-тайр» таржималарини қайта кўришга мажбур қилди. Ниҳоят, тўртинчи қисмда диний, афсонавий, тарихий номларга изоҳ, шарҳ берилган. Ушбу ва аввал қилинган таржималарни қўшиб ҳисоблаганда олим Навоийни жаҳонга танитишда катта жонбозлик кўрсатди. Агар бу таржималар бевосита аслиятдан эканлигини ҳисобга олсак, олим аслият руҳини Европа ўқувчисига етказа олган таржимонлардан бири десак янглишмаган бўламиз. С. Иванов таржимасида Алишер Навоий асарлари дунё миқёсига чиқди. Олим шоирнинг ғазал, рубоий, қитъа, туюқларини «кўб ва хўб» таржима қилди, уни дунёга танитди. Жаҳон аҳлига шоирнинг оламшумул ижодини бўйи басти билан кўрсатди. Сергей Николаевич Навоий асарлари таржимасини олтмишинчи йиллардан бошлади.

Олим йиллар давомида таржима сифатини ошира борди. Буни умрининг сўнгги йилларида қилган таржималаридан кўриш мумкин. Олим аввал қилинган таржималарини қайта кўриб, анча тузатишлар киритди. Буни асарнинг номларидан ҳам кўриш мумкин. Жумладан, «Ғаройиб-ус-сиғар»ни илгари «Чудеса детства» деб таржима қилган бўлса, кейинчалик уни соддароқ, ўқувчига тушуниши осонроқ бўлиш учун «Причуды детства» деб ўзгартиради. Худди шунингдек, «Наводир-уш-шабоб» - «Редкие дары юности», «Бадойи-ул-васат» — «Чудесные свершения середины жизни», «Фавойид-ул-кибар» — «Поучительные заветы старости» деб таржима қилинди. Олим биринчи марта туюқларни рус ўқувчисига маҳорат билан етказишга ҳаракат қилган таржимон ҳисобланади. Чунончи, «Бадойи-ул-васат»даги қуйидаги туюқни:

Ё раб, ул шаҳду
шакар ё лабдурур,
Ё магар шаҳду шакар
ёлабдурур,
Жонима пайваста
новак отқали
Ғамза ўқин қошиға
ёлабдурур

шундай ўгирган:

То губ нектар иль глаз
твоих алмазная
слеза ли?
А может быть, твои
уста чужой нектар
слизали?
Кокетством лук
заряжен твой, и
стрелы в сердце
метят,
Ах, если б блестки яда
с них на полпути
слезали!

С. Иванов қитъаларни ҳам улардаги ҳаётий хулосаларни моҳирона таржима қилган. Алишер Навоий қуйидаги қитъада кўп сўзлаб гапидан адашиб кетадиганларни ўргимчак ўз тўридан чиқа олмаслик ҳолатига қиёс қилади:

Оғзингга кирган
такаллум риштасин
чекма узун,
Ким бу иштин
сарнигунлик
юзланиб, нуқсон
келур,
Кўрки, чун оғзиға
кирган риштасиға
берди тул
Анкабут, ул риштадин
ҳар дам нигунсор
осилур.

Сергей Иванов уни моҳирона таржима қилган:

Заводишь речь, так не
тяни мочало:

Напутаешь, и
странный будет вид
Когда паук накрутит
паутину,
Он сам на ней, как
пойманный, висит.

Олим Алишер Навоий асарларини таржима қилишида араб ва форс тилларини билиш унга қўл келди. Талабаларга эски ўзбек тилидан сабоқлари эса таржималарини юқори савияда бўлишига имкон яратди. Сергей Иванов таржималарини аслият билан солиштириш шуни кўрсатдики, Алишер Навоий асарларига тузилган луғатларда сўзларнинг жуда кўп маънолари қайд қилинмаган экан. Сергей Иванов таржима жараёнида сўзларнинг эски ўзбек луғатларида қайд қилинмаган маъноларини аниқлади. Мумтоз адабиёт луғати билан шуғулланадиган луғатшунослар бу нарсага эътибор бермоқлари лозим. Олим халқимизга астойдил ва ҳалол меҳнат қилиб, ўзидан яхши ном қолдирди. Бундай кишилар ҳақида Алишер Навоий шундай ёзган эди:

Бу гулшан ичра
йўқдур бақо гулига
сабот,
Ажаб саодат эрур
чиқса яхшилиқ била
от.

Ҳа, Сергей Николаевичнинг номи халқимиз орасида яхшилик билан қолди.

Эргаш УМАРОВ

УНИ ҒУЛОМ ҲАСАН ОРИФЖОНОВ ДЕР ЭДИЛАР...

ЎЗБЕК ЗИЁЛИСИ ТАШКИЛ ЭТГАН МАТБАА ЮЗГА ТЎЛДИ

Ўрта Осиё, жумладан, Ўзбекистон халқларининг маданий меросини бойитиб, маърифат-маънавиятини юксалишида, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда ўз камтарона ҳиссасини қўшиб келаётган Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг 1-босмахонаси фаолиятига бир аср — 100 йил тўлди. Ваҳоланки, бу матбаа тарихи сохталаштирилиб, у инқилоб туфайли юзага келган деб 40 ва 50 йиллиги ўз вақтида нишонланганди.

Тошкентнинг Эски шаҳарида қад кўтариб турган 1-босмахона тарихини ўрганишда бу босмахонага асос солган ўзбек зиёлиси Ғулом Ҳасан Орифжоновнинг муқовалаш устахонаси бўлганлигини эсдан чиқармаймиз. Кейинчалик у «Ғуломия», «Орифжонов» номли тошбосмага айланиб, Туркистон халқлари классикларининг ўлмас, дурдона асарларини, маҳаллий зиёли адиблар китобларини, ўқув қўлланмалар, халқ оғзаки ижоди намуналарини ҳамда «Изоҳ» журналини чоп этди. 1918 йилнинг апрелида, яъни шахсий матбаа национализация қилингунга қадар Туркистонда ўзбек тилида катта ҳажмда минглаб китоблар, шундан саксон фоизига яқин классикларимиз асарларини чиқарган ўша даврнинг ягона йирик тошбосмаси шу эди. 1918 йилдан сўнг у Туркистон АССРнинг энг ишончли матбаасига айланиб, янги ҳукуматнинг турли буюртмаларини бажарди. Чунончи, Саидризо Ализодаи Боғишамолий Самарқандийнинг «Соли тахтин» (тожик тили «Алифбе»си) китоби чиқди ва унда Ғулом Ҳасан Орифжоновнинг номи кўрсатиб ўтилди. Сўнгра матбаа «Совет шарқи» ва Ўзгосиздатнинг мусулмон матбаачилари босмахонаси деб номланди. Бу 1924 йил декабрида эсдалик учун олинган фотосуратда қайд этилган. 1934 йилда республика марказида жойлашган бутун матбаалар бирлаштирилиб — Ўзполиграфкомбинат ташкил топди.

Ўтган юз йил давомида матбаа даргоҳидан ўнлаб раҳбар ходимлар (Бори Одилов, Абдураззоқ Мавлонов ва бошқалар), таниқли адиблар (Ғафур Ғулом, Ҳусайн Шамс, Одилхон Юнусхонов, Маъруф Жалил ва б.), меҳнат ва уруш қаҳрамонлари (Юсуф Мусамуҳамедов, Абдураҳмон Саидбоев ва б.), етук композитор Тўхтасин Жалилов, матбаачи-олимлар, юзлаб Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходимлари, мамлакатимизда ноширчилик ва вақтли матбуотни ривожлантириш йўлида фидойиларча хизмат қилган ва қилаётган етук ташкилотчи-раҳбарлар, матбаа саноатини бошқарувчи мутахассис-муҳандислар, шу соҳанинг аълочи матбаачи нишондорлари етишиб чиққанлар. Таъбир жоиз бўлса, мустақиллигимизни қўлга киритганимиздан бошлаб матбаа мустақил фикрловчи илм аҳлининг ишлаб чиқариш лабораториясига ҳам айланиб бораётгани аниқ.

Отахон босмахона тарихи ҳақида сўзлар эканмиз, унинг асосчиси Ғулом Ҳасан Орифжонов (1874-1947) ҳаёти борасида маълумот бериб ўтишни лозим деб биламиз.

У Тошкентнинг Каллахона маҳалласида зиёли оиласида туғилиб, йигирма тўрт ёшида ота мерос ҳовли Сақичмон кўчаси (1-уй — А. Б.) да шахсий муқовалаш устахонасини 1899 йил очди.

Чор мустамлака идораси Туркистон халқининг зулмкорга нисбатан бош кўтариб чиқишларининг олдини олиш мақсадида дастлаб маҳаллий зиёлиларга ўз матбуот ва матбааларини ташкил этишга рухсат этмаган эди. Шу боис ҳам Ғулом Ҳасан ишни эски китобларни таъмирлаш, елимлаш, муқовалашдан бошлади. Бу генерал-губернатор маҳкамаларида устахонага нисбатан шубҳа уйғотмади. Лекин Ғулом Ҳасан аслида устахонани тошбосмага айлантиришни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўйган эди. Туркистон генерал-губернатори маҳкамасининг газети «Туркестанские ведомости»ни чоп этувчи фахрий фуқаро савдогар Осип Алексеевич Порцевнинг мих ва тошбосмахонасида босилган «Салоти масъуди» китоби ва Муҳийнинг «Девон»и «Ғуломия» да муқоваланган. Муқовалаш устахонаси ўзининг бошланғич фаолиятида О. А. Порцев ва бошқа мустамлака идораси босмахона хўжайинлари билан ҳам яқин алоқа ва ҳамкорлик қилган.

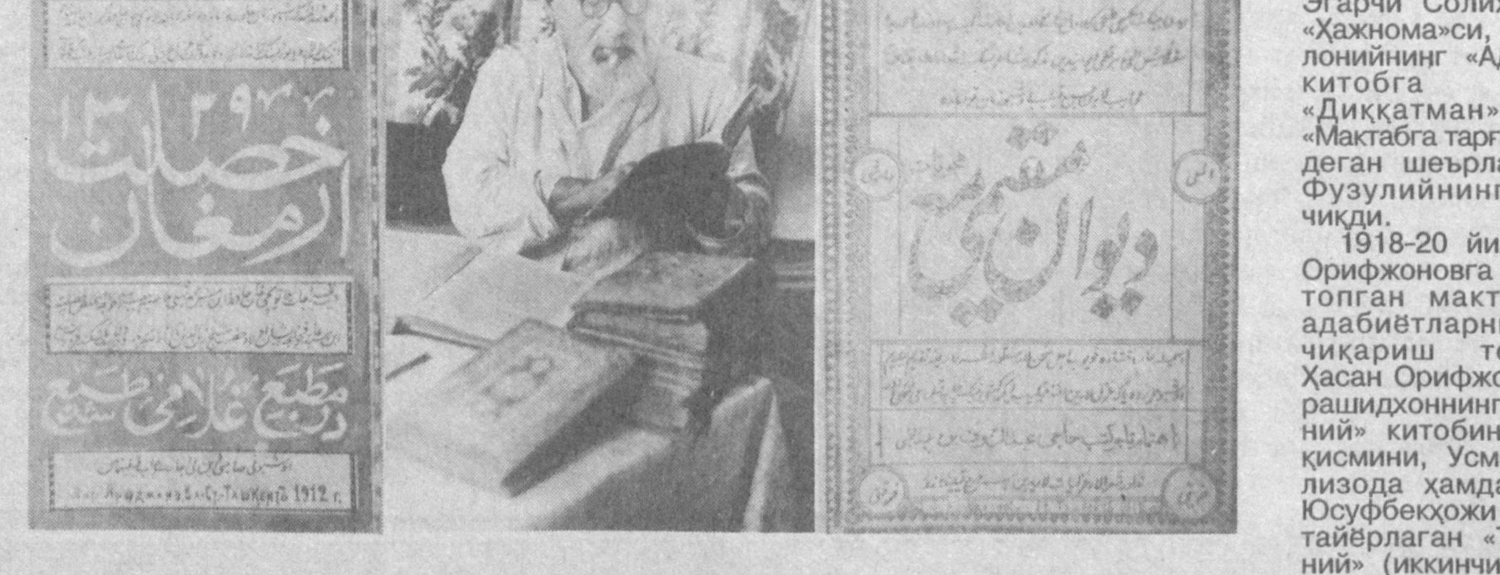

Муқовалаш устахонаси «Ғуломия»нинг биринчи тошбосма қалдирғоч китоблари 1900 йилнинг бошларида нашрдан чиққанлиги М. И. Рустамов, Раъно Маҳмудоваларнинг изланишларидан маълум, яна шундай китоблар сирасига «Шоҳномаи Фирдавсий», Алишер Навоийнинг «Девони» Муқимийнинг танланган шеърлар тўплами, Фузулийнинг «Ғазалиёт»и каби нашрлар ҳам киради. Аслида эса муқовалаш устахонаси 1907 йилдан бошлаб (август) расмий равишда тошбосмага айланган. Устахона Каллахонадан Сақичмон маҳалласига (1908 йили) кўчиб ўтади ва ўнлаб ўз босмахона маҳсулотларини чиқариб бутун Ўрта Осиёга танилади. Бу даврга келиб қайта нашрларга рухсатни Санкт-Петербургдаги бош назорат маҳкамаси эмас, Туркистон генерал-губернаторининг жойлардаги назорат маҳкамалари берадиган бўлган эди. Тошбосма устахонаси Сақичмон маҳалласига кўчиб ўтгандан сўнг 1908-1913 йилларда Алишер Навоийнинг асарларидан танлаб олинган намуналарни ўндан зиёд марта чоп этди. Бу XX аср бошларида илмга чанқоқ Турон халқида шеърият султонининг асарларига бўлган эҳтиёж ва талаб ниҳоятда юқори бўлганлигидан далолат беради. Умуман олганда, ношир Ўрта Осиё халқларининг маданий меросини бойитиб, маҳаллий халқ маърифатини кўтариш классикларимиз асарларини Ҳиндистон, Эрон, Туркия ва бошқа давлатларга ҳам тарқатишга интилганлигини кўрамиз. Бу мақсадда Ғ. Ҳ. Орифжонов қўшни мамлакатларнинг китоб бозорларини ўрганиб китоб айирбошлаш, сотиб олишганликлари маълум. Ғулом Ҳасан Орифжонов тошбосмасида 1908-1916 йилларда ўзбек халқ ижоди намуналари: «Насриддин Афанди» (1908, 1910, 1916 йй.), «Юсуфбек Аҳмадбек ва Бўз ўғлон» (1909 й.), «Маликаи Дилором» (1912 й.), «Тоҳир ва Зуҳро» (1914 й.), «Гўрўғли Султон», «Гулфараҳ» каби йигирмага яқин номда китоблар нашрдан чиқади. «Ғуломия», «Орифжонов» номида ҳам фаолият кўрсатган матбаа Муқимий, Фурқатнинг ғазал ва сатирик шеърлари, шунингдек, ўқув қўлланмаларни нашр этилгандир. Мулло Саидрасулхўжа Азимхўжа Махсум ўғли томонидан чоп эттирилган «Устоди аввал» (1329 — 1911/12 й.), Абдураҳмон Сайёҳнинг «Меъёр ул-ахлоқ» (1330-1912/13 й.), Иноятулло бинни Мирзажон домла томонидан чиқарилган «Таълими ҳисоб», Абдулло Авлонийнинг «Биринчи муаллим»и, Мулло Зуҳуриддин Маҳсум қори ўғлининг харажати билан нашр эттирилган «Чор китоб», Ҳайбатулло Эшон раҳбарлигида, Мулло Тўйчи харажати билан чиққан «Армуғони Ҳислат» каби китобларни ўша замоннинг энг юқори тиражи 2-3 минг нусхада нашрдан чиқарилди.

Ғ. Ҳ. Орифжонов тошбосмаси бутун Ўрта Осиёда ўзбек тилида нашр этувчи ягона йирик матбаага айланди.

Матбаа дастгоҳидан 1913-1918 йиллар мобайнида Боситхон Зоҳидхон Содиқ ўғли нашр эттирган «Манбаъул-маориф», Абдураҳмон Сайёҳ Муҳаммад Содиқ ўғли томонидан битилган «Туҳфатул-аном фи тарихи байтул-ҳарам» (1913-14 й.), Сўфи Оллаёрнинг шеърлар тўплами «Маслакул-муттақийн» китоби, Хўжа Ҳофиз ғазаллари, Мулло Рустамбек ибн Юсуфбекҳожи ўғли томонидан чоп эттирилган «Таълими аввал», Мирзааҳмад китобфуруш томонидан нашрга берилган «Ҳазор савол» (ёки «Маликаи донишманд»), Мулло Муҳаммад қори Шокир Холмуҳаммад ўғли харажати билан чиққан «Рисолаи Марғуба», Эски шаҳарлик Орифбой Мусоқори ўғли томонидан нашр эттирилган «Бобораввшан», шайхонтоҳурлик Мулло Садоий (1915/16 й.), Эгарчи Солиҳ Халфанинг «Ҳажнома»си, Абдулло Авлонийнинг «Адабиёт»и (бу китобга шоирнинг «Диққатман», «Баҳор», «Мактабга тарғиб», «Латифа» деган шеърлари кирган), Фузулийнинг «Девон»и чиқди.

1918-20 йилларда Ғ, Ҳ, Орифжоновга янги ташкил топган мактаблар учун адабиётларни босмадан чиқариш топширилди. Ҳасан Орифжон ўғли Абдурашидхоннинг «Адаби соний» китобининг иккинчи қисмини, Усмон Қори Холизода ҳамда Рустамбек Юсуфбекҳожи ўғли нашрга тайёрлаган «Таълими соний» (иккинчи синф ўқув қўлланмаси) ва бошқа бир қанча адабиётларни ҳамда «Изоҳ» журналининг дастлабки саккиз сонини ҳам тошбосмадан чиқарди. Етук ношир Ғ. Ҳ. Орифжоновнинг икки юзга яқин номдаги китоблари Ўрта Осиё халқларининг маданий меросига бебаҳо ҳисса бўлиб қўшилди.

«Ғуломия», «Орифжонов» номли матбаа 1925 йилга қадар фаолият кўрсатди. Унинг малакали мутахассис матбаачилари Абдураҳмон Саидбоев, Эшонқул Қодиров, Акбармаҳсум Саидов ва бошқалар Ўзбекистон полиграфиясини юксалтириш йўлида фидойиларча меҳнат қилдилар.

Меҳнат қаҳрамони унвонига сазовор бўлган Абдураҳмон Саидбоевнинг эслашича, тошбосмада ягона австриялик матбаачи мутахассисдан ташқари 1898-1907 йилгача фақат маҳаллий миллат вакиллари ишлаган. 1908 йилда тошбосмахонага ишга ёлланган Эшонқул Қодиров (у 1932-1933 йй.) «Правда Востока» босмахонасига директорлик қилган)нинг айтишича, 20, 40 киловатлик мотор ёрдамида ишловчи босма машиналар ўрнатилиб йигирма матбаачи-мутахассис ишлаган.

Тошбосма хусусийлаштирилганда, унда тўрт литограф машина, учта нусха кўчирувчи қурилма, зарҳалловчи, қирқув, полиграф ускуналари бўлган. Матбаачиларнинг таърифларича, Ҳасан Орифжон ўғли хушмуомала, зукко зиёли бўлган. У китобларни нашрга танлашга ўта зийраклик билан ҳар томонлама ўрганиб чиқмагунча, яъни хат усули, тил, мазмун, тошбосма имкониятларини ҳисобга олмагунча, китоб устида иш бошланмаган.

Ноширни эски ва янги шаҳарлик зиёлилар, Ўрта Осиё ҳамда давлатлараро китоб олиб сотиб юрувчи китобфурушлар самимий ҳурмат қилишган. Яқин мулоқотда бўлганлар. Чунки у ўз ваъдаси устидан чиқадиган билимдон савдогар бўлган.

Туркистон Полиграф бўлимининг 1921 йилнинг бошланғич уч ой ҳисоботида Ғ. Ҳ. Орифжонов тошбосмасининг фаолияти кўрсатилмайди. Унда молия комиссариятининг қўл остидаги 1-литографияси билан Эски шаҳарда янги ташкил этилган Мусулмонлар босмахонаси қайд этилган. Бу ҳисоботдан кўриниб турибдики, Эски шаҳарнинг етук ношири, ўз замонасининг адабиётшунос олими, Ўрта Осиё классик адабиётининг тарғиботчиси, маҳаллий миллат адибларининг ношир-ҳомийси, маърифат фидойиси, Туркистонда ўзбек ноширларининг карвонбошиси бўлган Ғулом Ҳасан Орифжон ўғли етиштирган юқори малакали матбаачилар янги ташкил этилган Мусулмонлар босмахонасига асос солган, унинг тошбосмахонаси ускуналари Туркистон Молия комиссариятида энг оғир давр — Гражданлар уруши оқибатида пул танқислигини тўлдириш борасида миллиардлаб ҳажмда давлат банкноти — бонни чиқаришда хизмат қилади.

1924 йил декабрида, Ўрта Осиёда чегараланиш ўтказилишидан олдин эсдаликка олинган фотосуратдан матбаа «Совет Шарқи» ва Ўзгосиздатнинг мусулмонлар матбаачиларининг босмахонаси, деб номланганлиги маълум бўлди. Минг афсуслар бўлсинким, Ғ. Ҳ. Орифжоновнинг кейинги (1925 — 1947 йй.) меҳнат фаолияти илм аҳилларига ҳозирча номаълум бўлиб қолган.

Ўзбекистон Республикаси мустақил давлат бўлиши муносабати билан юртбошимиз томонидан миллатнинг маърифати, маънавияти, маданий меросини бойитиш борасида фидойилик кўрсатганлар номини тиклаш, собиқ шўро сиёсати тазйиқи билан сохталаштирилган тарихни ўз ўрнига қўйиш, тарих ва ҳаёт ҳақиқатини илмий далиллар асосида қайта тиклаш талаб даражасига кўтарилаётган дамларда, Туркистонда матбаачилик, ноширликка улкан асос солган, фидойилик кўрсатган миллат зиёлилари номлари ҳеч қачон унутилмайди.

Кези келганда юрагимизда армон бўлиб ётган бир фикримни айтсам, Тошкентнинг энг кўҳна 1-босмахонасига асос солган ўзбек зиёлиси Ғулом Ҳасан Орифжоновнинг номи берилса, тарихий ҳақиқат қарор топган бўлар эди.

Азиз БОБОХОНОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

КУТИЛМАГАН КУЗАТИШЛАР

Мусулмонлар бор ерда нефт бор, бошқача гап бўлиши мумкин эмас.

Чарлз Иссави
Британия шарқшуноси

* * *

«Инсон заҳираларига бой мамлакат» дегани бу — аҳоли тиқилиб ётган мамлакат дегани ва у мададга муҳтож.

Жонатан Линн ва Энтони Жей

* * *

Бой мамлакатлардаги камбағал одамларнинг кам тараққий қилган мамлакатларга ёрдам тариқасидаги пуллари қашшоқ мамлакатлардаги бойларнинг қўлларига тушади.

Алфред Мозер

* * *

Яшасин Африканинг қора ўтмиши!

Станислав Ежи Лец

* * *

Ҳар бир миллат бошқаси устидан кулиб қўяди, шунинг учун уларнинг бари ҳам маълум даражада ҳақ.

Артур Шопенгауэр

* * *

Поляклар жамоат эмас, балки жуда улкан миллий байроқдирлар.

Циприан Норвид

* * *

Миллатнинг улуғлиги унинг сони билан белгиланмайди, инсоннинг улуғлиги ҳам унинг бўйи билан ўлчанмайди.

Виктор Гюго

* * *

Миллатнинг улуғлиги унинг ҳар бир вакилида кўриниши керак.

Номаълум донишманд

* * *

Фақат озод миллатгина миллий характерга эга бўлади.

Жермена де Стал

* * *

Миллатнинг идеаллари ҳақида унинг рекламасига қараб билса бўлади.

Норман Дуглас

«МТ» таржималари

Эрве НЕГР
(Франция)

«УНДА МЕН ҚАЁҚДАН БИЛАЙ?»

— Салом Жаноб Рене, — илтифот қилди ўқитувчи. — Мен сизни ўғлингиз тўғрисида гаплашиш учун чақиртирдим, Жоннинг ўқиши жуда ёмон. Аммо бу ҳаммаси эмас. Бундан ташқари у ғирром ҳам. Тарих фанидан бўлган охирги контрол ишини ёнидаги боладан кўчириб олган.

— Бўлиши мумкин эмас, — деди ўзини йўқотиб қўйган жаноб Рене.

— Аммо бу факт, ўзингиз бунга амин бўлишингиз мумкин. Мана контрол ишлар, қаранг биринчи саволдаги бир хил жавобларга: «Наполеондан сўнг тахтга ким ўтирган?», «Людовик XVIII».

— Ахир жаноб ўқитувчи, бу ҳали менинг ўғлим кўчириб ёзганини исбот қилмайди-ку. Жавоб тўғри, шунинг учун иккаласи ҳам бир хил жавоб ёзишган, бунинг ажабланарли жойи йўқ.

— Тўғри, тўғри, бироқ иккинчи саволга қаранг: «Наполеон қаерга сургун қилинган?» Иккала контрол ишда ҳам бир хил жавоб «Ива оролига».

— Ҳм... Ҳа, — чўзди жаноб Рене.

— Нотўғри албатта. — Лекин болалар тасодифан бир хил хатоликка йўл қўйган бўлишлари мумкин-ку, тўғрими?

— Албатта, бўлиши мумкин, аммо учинчи савол ҳам бор-да: «Наполеон қачон ўлган?» Ўғлингизнинг партадоши «билмайман» деб жавоб ёзган. Энди ўғлингизнинг жавобини ўқинг: «Унда мен қаёқдан билай...»

Русчадан Насриддин БОТИР таржимаси

ВИДОЛАШУВ

Дўст хотираси

Андижонлик ажойиб инсон Ваҳобжон Дадабоевнинг вафоти ҳақидаги кутилмаган совуқ хабар юракларни ўртаб юборди. Гавжум дунё бир зумда ҳувиллаб қолгандек бўлди.

«Миллий тикланиш» газетасининг муштарийлари Андижонда рўй бераётган мароқли воқеалар билан яқин-яқингача Ваҳобжоннинг хабар ва мақолалари орқали танишиб келдилар. Тиниб-тинчимас инсон фақат ўзи хизмат қилган соҳа билангина эмас, балки бутун бошлиқ вилоятда кечаётган ислоҳотчилик ҳаракатлари билан қизиқиб, шу ҳаракатда ўзининг фидокорона меҳнати билан фаол иштирок этмоқда эди. Гарчанд унинг онгли ҳаёти Андижон туманида ўтган ва у шу тумандаги қатор масъул идораларда хизмат қилган бўлса-да, уни вилоятнинг бошқа туманлари, қишлоқ хўжалик жамоалари, маърифат ва маданият муассасаларида ҳам фидойи инсон, миришкор, тадбиркор, ташаббускор жамоат арбоби сифатида билишар ва чин дилдан ҳурмат қилишар эди. У пайдо бўлган даврадан қизғин, жўшқин, шавқ-завқ билан тўла ҳаётнинг уфори эсарди. У ўз меҳр-муҳаббати, сахий қалбининг порлоқ ёғдулари билан дўстлар хонадонини обод, севимли адабиёт ва санъат арбоблар дилини чароғон, фарзандлари, ака ва сингиллари дастурхонини фаровон этиш илмини мукаммал эгаллаган эди.

70-йилларнинг бошларида Андижон туманидаги кинофикация билан боғлиқ идорага раҳбарлик қилган Ваҳобжон Ҳабибий ижоди билан қизиқиб, диссертация ёзиш ниятида Тошкентга келди. Соддадил инсон илмий иши тайёр бўлган бир пайтда уни Ҳабибий ижодининг бошқа бир тадқиқотчисига танишиш учун берди. Ва бу анойи тадқиқотчи Ваҳобжондан тайёр андоза олиб, отни олдинроқ қамчилаб юборди. Ваҳобжон мавзуга бошқа бир қиррадан туриб ёндошишга, бошқача қилиб айтганда, янги бир ишни ёзишга мажбур бўлди. Аммо шу ўтган вақт ичида у билан устоз ва шогирд сифатида эмас, балки дўст сифатида яқинлашиб, гўзал бир ҳаёт йўлини бирга босиб ўтдик. Ҳабибий ва Миртемир домлаларнинг уйлари бизга дарсхоналар бўлди. Биз бу дарсхоналарда икки улкан шоирнинг мунаввар қалблари ва шу қалблардан юзиб чиққан асарлар билан яқиндан ошно бўлдик.

1984 йили Ваҳобжон «Ўзбек мумтоз шеърияти анъаналари ва Ҳабибий ижоди» деган мавзуда номзодлик диссертациясини катта муваффақият билан ҳимоя қилди. Шундан кейин у Андижондаги олий ўқув юртларидан бирига ишга ўтмоқчи бўлди. Аммо Ваҳобжондек қўли гул, ҳар бир ишни дўндириб бажарувчи, ўзига берилган соҳани гуллатиб юборувчи ходимни ҳеч ким қўлдан чиқаришни истамади. Шунга қарамай, Ваҳобжон Андижонда ўтган ҳар бир адабий тадбирда ё ташкилотчи, ё маърузачи сифатида қатнашиб, адабий-танқидий мақолалари билан Андижон адабий муҳитидан муносиб ўринни эгаллаб турди.

У бир неча китоблар ёзди. Унинг сўнгги асари «Маърифат истар кўнгил» деб аталади. Ҳамшаҳри Маткарим Иномов билан ҳамкорликда ёзилган бу китоб Андижон туманидаги халқ таълими тизимининг тарихи ва намояндалари ҳақидаги гўзал ҳикоядир. У тиним нималигини билмайдиган, меҳнатсиз яшай олмайдиган, айни пайтда инсонийликни ҳам жойига қўядиган, ноёб бир инсон эди.

Ваҳобжон Дадабоев кўп сонли дўстлари хотирасида ноёб бир инсон сифатида бир умрга қолади.

Наим КАРИМОВ

«НАВО—1» ЎЙЛАНМАСИ

ЭНИГА

1. Хоразм халқ ўйин-қўшиғи. 2. Мусиқий асбобнинг чалинувчи қисми. 3. Бахшилар куйлаб айтадиган санъат асари. 4. Одам яралиши ҳамда қиёматнинг илоҳий башоратлари билан боғлиқ мусиқий асбоб. 5. Санъат илми йўлида шогирдига устоз розилиги — ижозатининг диний ифодаси. 6. Навоий «Хамса»си қаҳрамонларидан бири Дилором чалган чолғунинг номи. 7. Мумтоз ашула. 8.Ўйин. 9. Мақом турларидан бири. 10. ...ки, хилқидин мулойим суруд чиқорғой, ҳол аҳлининг куйган бағридин дуд чиқорғой. (Навоий «Маҳбуб-ул-қулуб» асаридан). 11. Кўпинча ҳажвий кўрсатувларда тараладиган дутор куйи. 12. Навоийнинг энг севимли сози. 13. Миллий чолғу асбоби. 14. Мақом туркумларидан бирининг номи. 15. Ўзбек халқ қўшиғи. 16. Тантанали кунга аталган қўшиқ. 17. Наво, мусиқа.

БЎЙИГА

ШАКЛНИНГ ЎНГ ҚЎЛИ: 1. Хоразм мақомларининг бир туркуми. 2. Икки ҳофизнинг бир-бирига галма-гал жавоб бериб куйлаши. 3. Қўшиқ орасида қўшиб айтиладиган сўз-қочирим. 4. Куй-қўшиқ таъсирида пайдо бўлувчи ҳолат, кўнгил эриши. 5. Куйлатувчи дард. 6. Махсус ясалган икки тошни бир қўйиб чалинувчи хоразмча рақс асбоби. 7. Кўнгил, дил, наво манзили. 8. Муҳаммад Раҳимхон (II) басталаган куй билан айтилувчи ашула. 9. Бухороча усул. 10. Булбулни куйлатган маъшуқа. 11. Бухороча рақс. 12. Куй-қўшиқ, айтимни бирдай ифодаловчи сўз. 13. Ҳозирги ижроларда деярли киритилмайдиган ашуланинг энг баланд қисми. 14. Айтишларича, одамга жон кириши учун тан ичига кириб куй чалган фаришта. 15. Юрак уришини эслатувчи, номи ҳам юрак билан боғлиқ куй.

ШАКЛНИНГ ЧАП ҚЎЛИ: 1. Навоий сўзи билан айтиладиган ашула. 2. Миллий чолғу асбоби. 3. Эл тилида қизғанч(иқ) соз дейилувчи мусиқий асбоб. 4. Ҳам мумтоз наволар ҳам шеър маъносида қўлланилувчи сўз. 5. Куйлаш, айтим, мадҳ. 6. Музроб — чалғичнинг қадимий номи. 7. «Шашмақом» фильм-концертида Очилхон Отахонов ижросидаги ашула. 8. Мискин сўзи билан айтиладиган «Тошкент ироғи» ашуласининг радифи. 9. «Ўтган кунлар» мумтоз фильмида Отабек чорлатган машшоқ ижро қилган куй. 10. «Агар ...диғим айтсам, куйиб жону жаҳон ўртар» (Машраб сўзи).

ШАКЛНИНГ МАРКАЗИЙ ҚИСМИ: (Ўнгдан бошлаб) **Биринчи устун.** 1. Оналар қўшиғи. 2. Дуторда ижро қилинувчи хоразмча мумтоз куй. 3. Ижродаги мукаммаллик учун зарур шартларнинг бири (куй, шеър, овоз,...) **Иккинчи устун:** 1. Юнус Ражабийнинг ўзбек мақомларига доир кўп жилдли китоби. 2. Тарихий хазина, ёдгорлик, мулк. 3. Мўъжиза. **Учинчи устун:** 1. Комил Хоразмий яратган мусиқий ёзув. 2. Санъат яратиш ҳолати, илоҳий неъмат. **Тўртинчи устун:** 1. Фурқат сўзи билан айтиладиган ашула. 2. Тахаллуси куй сўзи билан боғлиқ даҳо шоир. **Бешинчи устун:** Муҳаммад Раҳимхон (Феруз) хос хонасидан тахт қароргоҳига боргунча (ҳар кун) тинглаган куй, бу «хон куйи» деб ҳам аталган. 2. Таъсир қилди ... сўзи ҳарорати («Кўча боғи биринчи» ашуласидан, Навоий сўзи).

Барча ҳарфларни ўрнига қўйгач, қуйидаги калит орқали ушбу ашулаларнинг номларини ўқишингиз мумкин:

1. ЭНИГА: Ҳожихон Болтаев ижро этган ашула (Огаҳий сўзи) 7(4), 11(7), 2(1), 1(2), 14(1), 13(1), 4(2), 10(7), 9(1), 17(2), 15(5), 5(1), 8(1), 6(2).

2. ШАКЛНИНГ ЎНГ ҚЎЛИ: Марям Сатторова ижросидаги қўшиқ (Навоий сўзи, Т. Отабоев куйи) 2(3), 3(2), 15(6), 2(3), 13(1), 12(4), 8(2), 11(6).

3. ШАКЛНИНГ ЧАП ҚЎЛИ: Фузулий сўзи билан айтиладиган машҳур ашула11(1), 6(4), 8(5), 3(3), 9(4), 7(1), 12(2), 5(3), 2(2), 1(1).

ШАКЛНИНГ МАРКАЗИЙ ҚИСМИ: К. Отаниёзовнинг фильм-концертидаги яллалардан бири (Қайроқ рақси).

Тўртинчи устун 1(5), учинчи устун 1(5), бешинчи устун 1(1), 1(7), тўртинчи устун 1(1), 2(1), 1(2)

Юқоридаги тўртта номни топгач, шулар асосида қуйидаги калит орқали шарқ мақомларининг (рақам билан ифодаланган) XII—XIII асрларгача бўлган умумий номини ўқийсиз.

3(7), 4(6), 1(8), 1(2), 1(2) 1(8), 2(6), 4(5), 3(1), 3(5), 2(6).

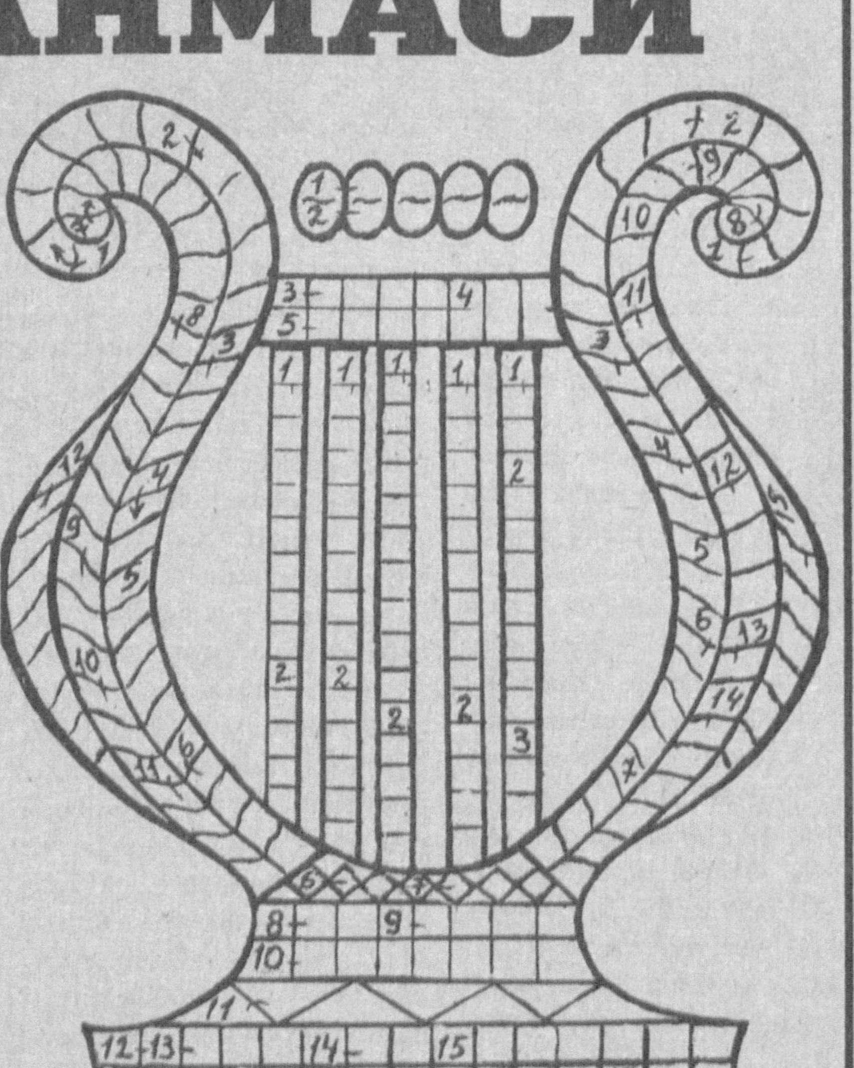

Тузувчи: Дилором МАТКАРИМОВА

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 00136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г — 126.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Холида ИСЛОМОВА
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 20.00
Босишга топширилди 20.00

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Шерали НИШОНОВ.